

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistriõppekava

Aila Rajasalu
SOTSIAALTÖÖ PRAKTIKAUURIMUS PERELEPITAJATE KOOLITUSPROGRAMMI
KOOSTAMISE PROTSESSIST EESTIS
Magistritöö

Juhendaja: Reeli Sirotkina, MSW

Tartu 2021

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Aila Rajasalu (allkirjastatud digitaalselt)

24.05.2021

ABSTRACT

Social work practice research on designing training program for family mediators in Estonia

The aim of practitioner research was to get an overview of the process of creating training for Estonian family mediators. During the study, a large-scale training program for the training of family mediators was created, as well as all people who participated in the creation of the training program kept a self-reflection diary. The summaries of reflection diaries were analysed together with comments and discussions during the process of creating the training program. Practice research was used to understand how co-creation of training program for family mediators can influence process, what we can learn from being all active members of research and how the practice-theory gap could be avoided during this type of research.

The completed 160-hour training program for family mediators consists of seven modules, each module covers the knowledge necessary for the family mediator to work and creates connections through practical exercises and role-plays. The Estonian family mediator training program is the largest in terms of volume compared to other European countries. Modules of the training program are following: I module: The nature of family reconciliation, communication theories, the structure of the family reconciliation process; II module: The conflictology, family conflicts, circumstances influencing separation; III module: Theoretical overview of family reconciliation, important features for family reconcilers, design of family reconciliation process; IV module: Legal issues in family reconciliation; V module: Children and children's interests in family reconciliation

VI module: Emotions and self-reflection in family reconciliation; VII module: Prerequisites for completing the training, exam.

According to professionals, the most important components of the training program have been the balance of theoretical knowledge and the possibilities of applying it in practice. Throughout the training, the team discussed how to create an opportunity to put this knowledge into practice while they are dealing with different topics. In addition to various practices and knowledge, Estonia's own context and needs were taken into account, which was possible only due to the diversity of team members who were co-creators of the training program. It was important for the participants to use and integrate new theoretical knowledge and practical experience from around the world in a context that suits us.

The personal growth and development component of team members throughout the process is certainly worth highlighting. All parties noted their own development and continuous learning through the co-creation and action research process. The family mediator's personal development and reflection skills and continuous self-analysis were an important part of the research as well as for the development of training program.

Team interaction and a mutually supportive professional relationship can be described as one of the key components in a rapid recovery from a crisis and thus play an important role in the timely and successful completion of the process of program creation.

This study provides an overview of one part of the creation of a state level service of family mediators, the creation of a training program for family mediators. Therefore, political processes in the country influenced the process of a training program, causing a certain setback and anxiety in teamwork.

In addition, the study contributes to raising awareness of family reconciliation and documents the process of completing the training, which can be taken into account in the development of new social services and professional training in the future.

In order to evaluate the effectiveness of the training program, its practical use in the future, the feedback of participants and trainers, and the evaluation of the trained family mediators could be studied.

Keywords: family mediation, training, practice research, service design

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISUKORD	5
SISSEJUHATUS	9
1. PERELEPITUSE TEOORIA JA KORRALDUS	11
1.1 Perelepitus ja selle kasutusala.....	11
1.1.1 Perelepituses käsitletavad teemad.....	13
1.1.2 Perelepitus Euroopas.....	15
1.1.3 Perelepitus Eestis.....	16
1.2 Perelepituse suunad.....	19
1.2.1 Struktureeritud perelepitus.....	19
1.2.2 Ümberkujundav perelepitus.....	20
1.2.3 Narratiivne perelepitus.....	22
1.3 Perelepituse korraldus.....	23
1.3.1 Perelepitusprotsessi ülesehitus.....	23
1.3.2 Perelepitaja isikuomadused ja eneserefleksioon.....	25
1.3.3 Perelepituse regulatsioon Eestis.....	28
1.4 Lapsed ja perelepitus.....	31
2. UURIMUSE METOODIKA	36
2.1 Metodoloogiline lähtekoht.....	36
2.2 Uurimuse käik.....	37
2.3 Eneserefleksioon.....	39
2.4 Andmete analüüs.....	43
3. UURIMUSE TULEMUSED	45
3.1 Sisu planeerimine ja ajakava - vanad emotsioonid ja suur vastutus.....	45
3.2 I Lepituse olemus ja suhtlemistooriad - didaktiline osa ja perelepitaja isik.....	46
3.3 II Konfliktoloogia - kõik sujub, rahulolev meeskond.....	49

3.4 III Perelepitusprotsess - tähtis sisu ja soleerimine.....	50
3.5 V Lapsed ja perelepitus - läbipõlemine ja kaos.....	51
3.6 VI Eneserefleksioon - isikliku eeskuju tähtsus ja rõõm.....	53
3.7 IV Õigusmoodul - ilma õiguslike alusteta.....	54
3.8 VII Koolituse lõpetamine - lõpu planeerimine, tähtsad asjad.....	56
3.9 Viimistlemine - enesega rahulolu.....	57
4. ARUTELU.....	58
KOKKUVÕTE.....	62
KASUTATUD KIRJANDUS.....	64
LISAD.....	67
Lisa 1. Perelepitus Euroopas (Tabel 1).....	67
Lisa 2. Perelepitajate olulised omadused (Joonis 3).....	70
Lisa 3. Perelepitusalane aluskoolitusprogramm.....	71
Lisa 4. Refleksioonipäevikute kodeeritud materjal.....	78
TABELID	
Tabel 1. Perelepitus Euroopas (Lisa 1).....	66
Tabel 2. Perelepituse areng Eestis.....	14
Tabel 3. Eesti perelepituse hetkeseis 2020.....	15
Tabel 4. Lepituse protsess.....	21
Tabel 5. Lapse rollid vanemate lahkumineku korral.....	30
JOONISED	
Joonis 1. Lepitus erinevates valdkondades.....	9
Joonis 2. Perelepitusega seonduvad valdkonnad.....	14
Joonis 3. Perelepitajate olulised omadused (Lisa 2).....	70

SISSEJUHATUS

Perelepitus on protsess, mis toetab vanemate lahkumineku korral ühisosa leidmist ja kokkulepete sõlmimist ühiste laste elu korraldamise küsimustes. Perelepituse eesmärk on vanemate koostöös jõuda laste huve ja vajadusi arvestavatele ning kõiki osapooli rahuldavate lahendusteni edaspidise elu korraldamisel ning pakkuda toetust vanemlike suhte jätkamiseks kahe lapsevanema vahel kooselu lõppedes.

Maailmas on perelepitus üks levinumaid viise vanematevaheliste konfliktide lahendamiseks lahkumineku korral. Perelepitusvaldkonda on uuritud ja seda hinnatakse kui ühte parimat viisi laste huvide kaitsmisel vanemate kooselu lõppedes. Tuntuim perelepitusalane teoreetik ja praktik Lisa Parkinson (2020) võrdleb perelepitusprotsessi silla ehitamisega kahe kalda vahel, mille vahel voolab loomise alguses mäslev vesi, mis aga protsessi käigus rahuneb nii, et sild saab valmis ja lapsed saavad silda kasutades ohutult kahe kalda vahel kõndida.

Eestis on perelepituse teema erinevatel aegadel olulisena tõstatatud, kuid riiklikult on perelepitusteenus senini reguleerimata, teenuse kättesaadavus ja kvaliteet üle Eesti on väga erinev ning perelepitajate väljaõppe korraldamine ja kvaliteet juhuslik (Uudeküll, 2020).

Alates 2020. aasta veebruarist on käivitunud Sotsiaalkindlustusameti juhtimisel Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetuste programmi „Local Development and Poverty Reduction” raames „Riikliku perelepitussüsteemi loomine” Eestis, mille eesmärk on luua riiklik perelepitussüsteem. Planeeritud on riiklikult hakata pakkuma perelepitusteenust alates 01.07.2022. Projekti üheks oluliseks osaks on perelepitajate aluskoolitusprogrammi loomine.

Perelepitusvaldkonnaga olen juba viisteist aastat olnud seotud nii perelepitaja kui perelepitusvaldkonna arengusse panustava professionaalina. Riikliku perelepitusteenuse arendamise käigus avanes mul võimalus panustada eksperdina koolitusprogrammi loomisesse ja ühtlasi uurida suure valdkondliku arenguhüppe protsessi. Perelepitusega tegelevad tihti sotsiaaltöö haridusega professionaalid, sest sotsiaaltöö haridus annab vajalikud oskused ja teadmised tööks inimestega. Lisaks on sotsiaaltöötajal inimese tundmise oskustele ka head poliitika mõjutamise oskused.

Käesolevas magistritöös uurin perelepitajate koolitamiseks mõeldud riikliku koolitusprogrammi valmimist läbi enda, kui koolituse loomise meeskonna juhi, ja teiste osalenud inimeste arvamuste ja refleksioonide. Uurimus liigitub sotsiaaltöö

praktikauurimusena (Uggerhoj, 2015; Karvinen-Niinikoski, 2012; Strömpl, 2011) tegevusuuringu alla. Uurimine ja seeläbi protsessi dokumenteerimine võimaldab tulevikus mõista paremini olulisemaid aspekte, mis avaldavad mõju riiklike sotsiaalteenuste loomisele ja käivitamisele. Uuringu tulemusi saavad kasutada sotsiaal- ja perelepitusvaldkonnast huvitatud inimesed ja spetsialistid enesearenguks ja täiendamiseks, samuti saab tulemusi arvesse võtta perelepitusteenuse edasisel arendamisel ja sotsiaalteenuste arendamise protsesside kavandamisel laiemalt.

Töö esimeses osas annan ülevaate perelepituse teooriast ja korraldusest, perelepitusprotsessi ülesehitusest, lastega seotud olulisemate teemade käsitlemisest perelepituses, perelepituse regulatsioonist ja perelepituse korraldusest Euroopas. Esimese osa lõpetab uurimuse eesmärgi tutvustus ja uurimisküsimused. Teises osas tutvustan uurimuse meetodit, uurimuse käiku ja eneserefleksiooni, kolmandas osas kirjeldan uurimuse tulemusi, neljas osa on arutus saadud tulemuste üle.

Täna juhendajat Reeli Sirotkinat ja retsensenti Marju Selga, MTÜ Lepituse Instituudi meeskonda, Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna kvaliteedi- ja ennetustalituse meeskonda, superviisor Kaupo Sauet ja perekonda.

1. PERELEPITUSE TEOORIA JA KORRALDUS

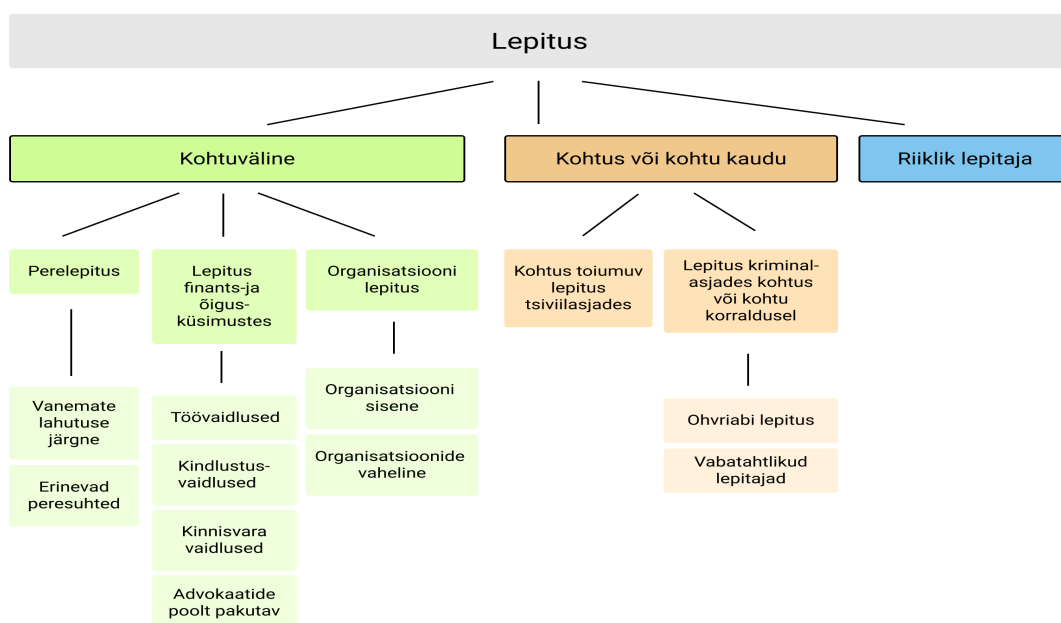
Esmalt kirjeldan üldisemalt lepituse kasutamisvaldkondi, et oleks võimalik mõista perelepituse asendit teiste lepitamisvõimaluste hulgas. Lepituse kasutamine erinevate osapoolte vahel tekkinud konfliktide lahendamiseks on tänapäeval levinud, samas on lepituse käsitlused valdkonniti, kasutusala ja lepitajatele esitatavad nõuded erinevad. Minu töö keskendub eelkõige perelepitustemaatikale, seetõttu kirjeldan olulisemaid teoreetilisi kontseptsioone, mis on perelepituse kui interdistsiplinaarse valdkonna mõistmiseks olulised.

1.1 Perelepitus ja selle kasutusala

Perelepitusalase koolituse loomise juures on oluline arvesse võtta teiste riikide praktikaid ja kogemusi, seetõttu käsitlen Euroopa riikide ja Eesti perelepituse arenguid ja kogemusi. Perelepituse olemust ja rahvusvahelist praktikat on vaja mõista eelkõige minul endal ning ka kõigil teistel osapooltel, kes tegevusuuringus osalevad, et paremini aru saada kontekstist ja peamistest kontseptsioonidest, mis perelepitusega seonduvad.

Allolev skeem (joonis 1) selgitab lepituse kasutusvõimalusi ja ilmestab eelkõige Eestis hetkel olemasolevaid lepituse kasutusalasid ning positsioneerib perelepituse kui ühe lepitamise kasutamisevõimaluse.

Joonis 1. Lepitus erinevates valdkondades (autori koostatud lepitaja rollidest, lepituse korraldusest ja kasutusala lahtuvalt Roberts, 2008; Trossen, 2008 järgi)

Küsimusele lepituse olemusest ei ole kerge vastata. Sõna „mediatsioon” tähendab sisuliselt vahendamist. Mediaatorite ehk lepitajate jaoks on väga oluline, et mediatsiooniks või lepituseks ei nimetataks igasugust vahendamise vormi.

„Lepitus on vabatahtlik protsess, milles konflikti osapooled neutraalse kolmanda, otsustusõiguseta isiku toel langetavad ühiseid, konfliktipooli puudutavaid ja võimalusel lisaväärtusi loovaid otsuseid, mis põhinevad kasvaval enese ja teiste mõistmisel ning mõlema tegelikkusenägemuse teadvustamisel.” (Trossen, 2008: 97).

Samas võib lepitust käsitleda ka keeruka meisterliku kunstina, mida võivad osata vaid pikaajalise kogemuse ja eriteadmistega professionaalid, ehk teisisõnu: „Lepitus on empiiriline protsess, teadus ja kunst, mida ei mõista täielikult isegi mitte selle kõige meisterlikumad praktikud.” (Creo, 2012 viidatud Stratemeyer, 2017 kaudu).

Roberts (2008) peab lepitust rohkem arendamise kui probleemide lahendamise võimaluseks. Tema sõnul aitab see lahendada probleeme, kuid isegi siis, kui probleemid ei lahene täielikult, aitab lepitus inimestel valgustada seda, mis on nende põhihuvi ja vajadus. Lepituse erivorme saab eristada lepituse korralduse või lepitaja rollist lähtuvalt: kohtuväline lepitus, kohtus toimuv lepitus, mitme lepitaja osalusel toimuv lepitus, lepitus finantsküsimustes jne (Roberts, 2008).

Lepitust võib jagada lahendatavate probleemide järgi. Lepitust kasutatakse peaaegu kõigis eluvaldkondades, milles tuleb ette konflikte: lahutuse ja lahkuminekukorral (*ingl k family mediation*, eesti keeles perelepitus), lapsi ja noori puudutavates õigusvaidlustes, pärimisvaidlustes, naabrite vahelistes vaidlustes, haridusasutustes, kinnisvara puudutavates vaidlustes, töövaidlustes, keskkonnaküsimustes, avalikku sektorit puudutavas ehitusõiguses, poliitikas, kurjategija ja ohvri leppimise hõlbustamisel (Trossen, 2008).

Lepitus on interdistsiplinaarne töö konfliktide rahumeelseks lahendamiseks ja seetõttu on oluline, et saaks koondatud oskusteave erinevatest eluvaldkondadest.

Trossen (2008) nimetab lepituse põhialusteks konfliktiteooriat, Carl Rogersi isikukeskset lähenemist, suhtlemist ja taju puudutavaid põhiarusaamu ja teadmisi läbirääkimistest. Parkinson (2021) ja Leyendecker (2019) käsitlevad lisaks perelepituses toimivaid teadmisi suhtlemisteooriatest, õigusküsimustest, lapsi ja laste arengut käsitlevaid teooriaid ja lepitaja eneseteadlikkust puudutavaid teadmisi ja praktikaid. Samuti on nad ühisel seisukohal selles,

et perelepituses ainult läbirääkimistehnikad ei ole tulemuslikud vaid oluline on tegeleda ka osapooli valdavate emotsioonidega.

Lepituse üldisteks tingimusteks peetakse (Trossen 2008, Parkinson 2021, Leyendecker ja Regen, 2018) konfidentsiaalsust, mis tähendab seda, et kõik lepituses osalevad pooled peavad lepitusega seotud teavet käsitlema konfidentsiaalsena. Osalised ei tohi edastada teavet isikutele, kes ei osale protsessis ja ei tohi arutada toimuvat teistega. Teine oluline tingimus on läbipaistvus, osalejad peavad esitama olulise info, lepitajal on kohustus tagada protsessi läbipaistvus. Osapooltega seotud tingimused on vabatahtlikkus, mis tähendab seda, et kõik pooled (ka lepitaja) osalevad protsessis vabatahtlikult, osalemine on võimalik soovi korral katkestada. Vastutusvõimelisus ehk mõistmine, et lahenduste leidmine sõltub osapooltest endast mitte lepitajast. Lepitajaga seotud tingimused on neutraalsus ehk kõigi osapoolte huvidega arvestamine. Lepitaja ei saa olla ühegi osapoolte esindaja ega eelistada ühegi poole või isiklike huve, tegutseda tuleb neutraalselt. Perelepituses rõhutatakse laste huvide hoidmist protsessis. Otsustuspädevuse puudumine tähendab seda, et lepitaja peab mõistma, et ta ei või pooltele lahendust ette anda ega saa poolte vaidlust otsusega lahendada.

1.1.1 Perelepituses käsitletavat teemasid

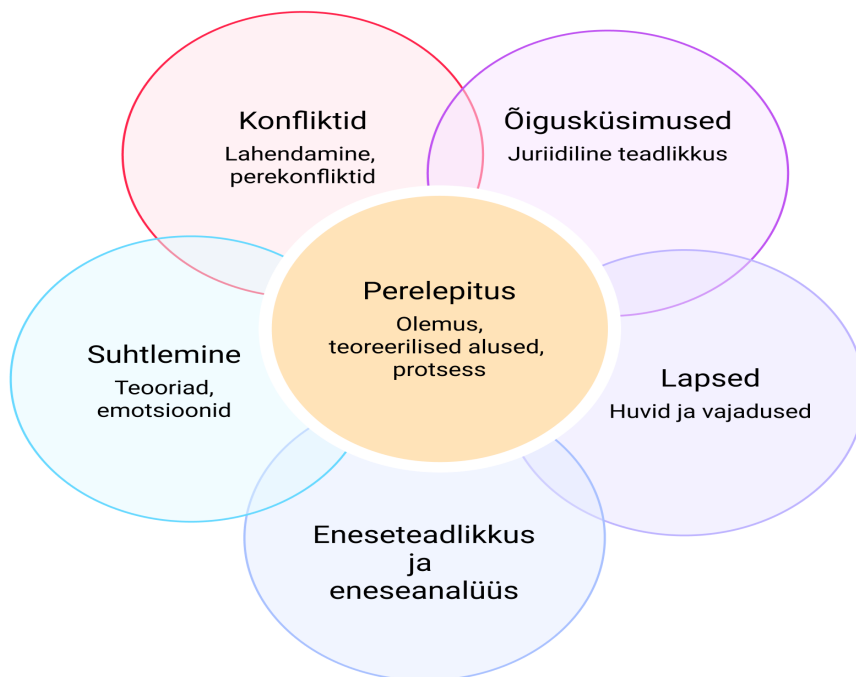
Perelepitus on protsess, mille eesmärk on neutraalse isiku vahendusel suunata osapooli ehk lapsevanemaid leidma võimalikke lahendusvariante laste, raha ja/või omandi küsimustes. Perelepitaja aitab leida võimalusi jõudmaks ühistele otsustele nii hetkeolukorras kui tulevikku silmas pidades (Beer ja Packard, 2019).

Perelepituse peamine eesmärk on pakkuda lapsevanematele hooldusküsimuste vaidlustes alternatiivi kohtumenetlusele, seades lapsevanemate lahkuminekul esiplaanile lapse huvid. Perelepitusprotsess näeb ette erapooletu eksperdi ehk perelepitaja poolt läbiviidud sessioone, kus perelepitaja toetab osapooli leidmaks lahkuminekuprotsessi käigus laste edasist eluolu puudutavates küsimustes mõlemad pooli rahuldavaid lahendusi (Uudeküll, 2020).

Perelepituse käigus on võimalik lahendada suur osa erimeelsusi lapsevanematel, kes vajavad abi oma lapse elukorralduslikes küsimustes kokkulepete saavutamiseks, leida lahendid probleemidele kohtuväliselt, kiirendada asjade käiku, säästa kohtukulude arvelt aega ja raha. Perelepitusprotsess on toeks lastele vanemate lahkuminekuga toimetulemisel, parandab laste ja vanemate vahelisi suhteid, aitab vanematel teha parimaid võimalikke kokkuleppeid laste arengulistest vajadustest lähtuvalt, tõhustab osapoolte vahelist vastutulelikkust kokkulepete

saavutamisel, suurendab mõlema osapoole rahulolu kokkulepete osas (Family Mediation Council).

Perelepitust aktsepteeritakse üha enam kui omaette teadusharu, millel on oma teoreetilised ja praktilised teadmised ja põhimõtted.

Joonis 2. Perelepitusega seonduvad valdkonnad (autori koostatud Parkinson, 2020; Leyendecker ja Regen, 2018(a); Trossen, 2008; MFS Manual 2014 järgi)

Joonisel (joonis 2) on kujutatud ülevaatlilikult perelepitusega seonduvad teoreetilised teemad ja valdkonnad, teadmised kõigist nendest teoreetilistes lähtepunktidest on erinevate perelepitusalaste teadlaste ja praktikute (Parkinson, 2021; Leyendecker ja Regen, 2018 (a); Leyendecker, 2019; Trossen, 2008, MFS Manual, 2014) arvates olulised käsitleda perelepituse koolituse loomise alustena ja teadmised nendest valdkondadest vajalikud töötamiseks perelepitajana. Perelepitajal on edukaks töötamiseks vajalik tunda olulisemaid aspekte suhtlemisteooriatest ja emotsioonidest ning nende mõjust, teada konfliktide tekkimise ja lahendamise põhimõtteid, tunda õigsraamistikku, olla teadlik laste huvidest ja vajadustest vanemate kooselu lõppemise korral, tunda ennast ja tegeleda pidevalt eneseanalüüsiga ning teada perelepituse teoreetilisi aluseid ja protsessi võimalikku kulgu.

Kuigi perelepitust käsitlevad osad autorid eraldi teadusharuna on sellel selgeid pidepunkte sotsiaaltöoga, nt mitmesugused teadmised ja enesest teadlik olek. Perelepituse läbiviijateks võivad olla erineva ettevalmistusega professionaalid, Parkinson(2020) kirjutab, et juriidiline haridus ei pruugi olla kõige sobilikum, et perelepitajaks õppida, kuid ei maini milline haridus oleks parim perelepitusega tegelemiseks. Enda kogemusele toetudes julgen arvata, et Eestis on heaks baasväljaõppeks sotsiaaltöö, psühholoogia jms haridus, et läbida perelepitaja koolitus, kuid olulisim on arvestada inimese arenguloo ja küpsusega.

1.1.2 Perelepitus Euroopas

Euroopa Liidus jõustus 2008. aastal perelepituse populariseerimiseks ja ühtlustamiseks Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv nr 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Direktiivi alusel on loodud paljudes Euroopa Liidu riikides lepitusseadus. Lastekaitse vaatest on perelepituse olulisust lapse huvide kaitseks rõhutanud mitmed rahvusvahelised õigusaktid, sealhulgas Vanemlik vastutus ja laste kaitse (Haagi konventsioon) ja Lapse õiguste kasutamise Euroopa konventsioon (Uudeküll, 2020).

Euroopa riikides on perelepitus riiklikul tasandil erinevalt reguleeritud. Tabelis 1 (Lisa 1) on ülevaatlilikult välja toodud viie Euroopa riigi perelepituse riiklik regulatsioon, perelepitajate riiklike standardite olemasolu ja järelevalve, riiklikud seisukohad laste perelepitusprotsessi kaasamise osas ja perelepitajate koolitusmudeli üldpõhimõtted. Norras, Leedus, Suurbritannias ja Soomes on perelepitusteenus riiklikult rahastatud. Leedus, Suurbritannias, Soomes ja Saksamaal on perelepitajatele mõeldud koolitusprogrammid riiklikult reguleeritud ja tagatud perelepitusteenuse järelevalve. Norras ühtne koolitussüsteem puudub, koolitusi korraldavad teenusepakkujad. Kõikides välja toodud riikides on laste kaasamine perelepitusprotsessi jäetud perelepitaja otsustada.

Perelepitust kasutatakse Euroopas laste huvide kaitseks kõigis riikides. Eelnevalt kirjeldatud riikides on perelepitusalane tegevus olnud järjepidevaim aastate jooksul ja enim uuritud ning teaduslikest uuringutest lähtuv. Riikliku süsteemi loomisel on oluline võtta arvesse teiste riikide kogemusi ja teadmisi ning arengukohti, et seeläbi jõuda parima võimaliku meile sobiva mudelini.

1.1.3 Perelepitus Eestis

Perelepitusvaldkonna arendamise tegevused Eestis on alanud teadaolevalt juba 1997. aastast, kui Sotsiaalministeeriumi initsiatiivil korraldati esimene perelepitusalane koolitus, mille viisid

läbi Suurbritanniast pärit perelepitajad. Perelepitusalane arendustegevus jäi seepeale aastateks seisma. Tegevus aktiveerus uuesti alles kahetuhandendate aastate keskel, kui kohtunikel tekkis suurenenud vanematevaheliste vaidluste tõttu vajadus leida võimalusi lahendamaks laste huvidest lähtuvalt perevaidlusi. 2008. aastast pärineb ka esimene ja siiani ainuke eestikeelne lepitusalane raamat „Mediatsioon” teoreetilised ja praktilised alused, autoriteks A.Trossen, R.Hofmann, D.Rothfisher. Hilisematel aastatel on perelepitusega tegelemine olnud juhuslik ja valdavalt projektipõhine. Mitmetes projektidesse kaasatud omavalitsustes tuntakse perelepituse võimalusi ja kasutatakse perelepitusteenust, samas on Eestis piirkondi, kus teadlikkus perelepitusest on vähene ka erialaspetsialistide hulgas. Keeruline on seetõttu leida perelepitusega tegelevaid väljaõppinud professionaale ja teenuse juhuslik kvaliteet ei toeta selle laiemat kasutamist.

Alljärgnevas tabelis (Tabel 2) on toodud olulisemad perelepitusalase tegevusega seotud sündmused Eestis kronoloogilises järjekorras.

Tabel 2. Perelepituse areng Eestis (autori koostatud).

Aasta	Perelepitusalased sündmused
1997	Esimene teadaolev perelepitusalane 7-päevane koolitus Eestis. EV Sotsiaalministeeriumi korraldatud. Koolitajaks South Yorkshire Family Mediation Suurbritanniast.
1998	Asutati Eesti Lepitajate Ühing (algselt Eesti Perelepitajate Ühing).
2004-2006	Kohtunike lepitusalased koolitused. Korraldajaks SA Eesti Õiguskeskus. Koolitaja Arthur Trossen, Saksamaalt pärit kohtunik ja lepitaja.
2007-2008	Kohalike omavalitsuste lastekaitse töötajatele mõeldud perelepitusalased koolitused 120-tunnises mahus 2 korda. Korraldajaks Lastekaitse Liit.
2008-2009	I Perelepitusalane 160-tunnine aluskoolitus perelepitajate väljaõpetamiseks Eestis. EV Sotsiaalministeeriumi rahastamisel Eesti Lepitajate Ühingu koolitus.
2010	Jõustus lepitusseadus. Perelepitusteenuse kirjeldus, ka soovituslik juhend perelepitusteenuse korraldamiseks kohalikele omavalitsustele.
2012	Kutsestandardi loomine perelepitajatele. Eestis on hetkel 9 kutsega perelepitajat.
2014-2015	Perelepitusteenuse käivitamine kolmes Eesti maakonnas (Tartu-, Jõgeva- ja Raplamaa). MTÜ NAK Carpe Diemi eestvedamisel KÜSK ja Šveitsi Vabaühenduste

	Fondi rahastusel. Sama projekti raames pakuti ka perelepitusalast täiendkoolitust projekti kaasatud kohalike omavalitsuse lastekaitsetöötajatele ja perelepitajatele.
2014-2015	II Perelepitusalane 160-tunnine aluskoolitus perelepitajate väljaõpetamiseks Tallinnas. Koolitus oli osalejate enda rahastusel. Korraldaja Eesti Lepitajate Ühing.
2015	III Perelepitusalane 160-tunnine aluskoolitus perelepitajate väljaõpetamiseks Tartus. MTÜ NAK Carpe Diemi korraldusel ja Hasartmängumaksu Nõukogu rahastusel.
2016	EV Sotsiaalministeeriumilvalmis „Perelepitust toetavate meetmete rakendamisekavatsus” VTK.
2016-2017	IV Perelepitusalane 160-tunnine aluskoolitus perelepitajate väljaõpetamiseks Tartus ja Tallinnas. Eesti Lepitajate Ühingu korraldusel, Hasartmängumaksu Nõukogu rahastusel.
2017	Asutati Lepituse Instituut eesmärgiga edendada lepitusalast tegevust Eestis.
2019	I Rahvusvaheline perelepitusalane 160-tunnine perelepitajate treening Eestis perelepitajate väljaõpetamiseks Tartus. Lepituse Instituudi eestvedamisel koostöös AL-Institutega Saksamaalt. Hasartmängumaksu Nõukogu rahastusel.
2021	I riikliku perelepitajate koolitusprogrammi valmimine Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetuste 2014-2021 programmi „Local Development and Poverty Reduction” projekti „Riiklik perelepitussüsteemi loomine” raames (Lisa 1).

Käesolevaks ajaks on riigi tasandil kokku lepitud riikliku perelepitusteenuse üldine suund. Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetuste 2014-2021 programmi „Local Development and Poverty Reduction” projekti „Riiklik perelepitussüsteemi loomine” raames on tehtud „Ekspertanalüüs perelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel” ja valmis on saanud perelepitajate aluskoolitusprogramm. Selle aasta juunikuus alustatakse valminud koolitusprogrammi järgi perelepitajate koolitamist.

Ekspertanalüüsi tulemusel on kaardistatud ka perelepituse hetkeseis Eestis, esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Eesti perelepituse seis 2020 (Uudeküll, 2020).

<p>Tugevused</p> <ul style="list-style-type: none"> • Perelepitusvaldkonna eestvedajate olemasolu • Poliitiline huvi 2020. aastal, sh prioriteediks olemine • Norra projekti raames otsustatud Sotsiaalkindlustusameti koordineeriv roll. • Kahe perelepitusalase koolitusprogrammi olemasolu. • Head näited perelepitusteenuse korraldamisest erinevates omavalitsustes (Tallinn, Tartu, Saaremaa, Hiiumaa, Kohila, Põltsamaa, Harku). • Isa roll ühiskonnas on muutumas, eeldatakse aina enam mõlema vanema osalust laste kasvamises. 	<p>Nõrkused</p> <ul style="list-style-type: none"> • Perelepitajaid on koolitatud, kuid paljud ei suuda töötada töö keeruka spetsiifika tõttu, teenuse madal kasutatavus tingib perelepitaja vähesel koormatuse ja kvalifikatsiooni languse aja jooksul. • Üldpilt perelepitusteenuse teadlikkusest on kohalike omavalitsuste tasandil killustunud-teenus on riiklikult ebahühtlaselt kättesaadav. • Teenuse hind on kõrge. Keskmise hinna olenevalt asukohast on ühe seansi eest 40-120 euri. • Puudub statistiline ülevaade perelepitusteenuse kasutamisest. • Puudub perelepitajaid ühendav register. • Puudub riiklik järelvalve teenuse osutamisele.
<p>Võimalused</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luua perelepitajate riiklik koolitussüsteem, kus oluline rõhk on praktilisel väljaõppel, supervisioonil ning perelepitajate toetussüsteemil. • Teenuse kvaliteedi ning parema kättesaadavuse tagamiseks luua perelepitajate register ning järelvalvesüsteem. • Perelepitusteenuse kohustuslikkuse komponendi kasutamine enne kohtu poole pöördumist perevaidluste küsimuses. • Ühtne teenusele suunamise süsteem. 	<p>Ohud</p> <ul style="list-style-type: none"> • Perede vähenenud teadlikkus ja motiveeritus perelepitaja poole pöördumiseks. • Perelepitajate töö on stressirohke ja koormav, oluline on välja töötada kutsesobivuse standardid. • Keeruliste (nt lähisuhtevägivalla, sõltuvuse jms) spetsiifikaga juhtumite käsitlemise reguleerimine perelepituses. • Kindlad kriteeriumid teenuse osutamise keeldumiseks, perelepitajate turvalisuse küsimus.

Eestis on täna olemas soodne olukord perelepitusteenuse riiklikuks arendamiseks, panustada tuleb üldise teadlikkuse tõstmisele perelepituse võimalustest vanemate lahkumineku korral laste heaolu mõjutajana. Oluline on tegeleda perelepitusteenuse kvaliteedi tõstmisega, mis sõltub eelkõige perelepitajate väljaõppest, pidevast isiksuslikust ja professionaalsest arengust.

1.2 Perelepituse suunad

Perelepitusala uurivad teadlased Roberts (2008) ja Parkinson (2020) on leidnud, et perelepitajad kasutavad palju erinevaid lähenemisviise ja võtteid.

Kolm kõige tuntumat mudelit või lähenemisviisi perelepituses on struktureeritud, ümberkujundav ja narratiividel põhinev lepitus. Kõik kolm mudelit on andnud olulise panuse perelepituse arengusse ja nendele tuginevad perelepitajad, kes tunnistavad, et ainult ühte neist mudelitest kasutada on peredes tekkivate keerukate probleemide lahendamiseks liiga vähe (Parkinson, 2020). Perelepituse mudeleid saab võrrelda Payne (2021) sotsiaaltöö perspektiividega, kus iga vaade esindab teatud ideoloogilisi suundumusi sotsiaaltöö praktikas ja teoorias nt ühiskonnakriitiline vaade vihjab pigem muutuse vajadusele ühiskonna korralduses, kuid terapeutilise perspektiivi esindajad hindavad enam suhteid inimeste vahel ning refleksiivsust. Samane võitlusväli nagu sotsiaaltöös esineb ka perelepituse valdkonnas.

1.2.1 Struktureeritud perelepitus

Struktureeritud ehk lahendusele keskendunud lähenemisviisi lahku läinud paaride puhul lepituses võtsid kasutusele Googler (1978, viidatud Parkinson, 2020:31-34 kaudu) ja Haynes (1981, viidatud Parkinson, 2020:33 kaudu).

Strukturaalne mudel on etapiviisiline mudel, mis on mõeldud võrdse osaluse tagamiseks perelepitaja ja osalejate vahel eelnevalt kokkulepitud reeglite ja suuniste kaudu. Struktuur piiritleb füüsiliselt ja psühholoogiliselt keskkonna, mis omakorda toetab tugevate emotsioonide kontrolli all hoidmist ja võimaldab suunata rohkem energiat läbirääkimistele ja probleemide lahendamisele. Protsessi alguses ja lõpus võib igal osalejal olla eraldi aeg. Lepitaja roll on selgelt määratletud ja eristatud teistest rollidest. Struktureeritud lepituse üks põhijooni on keskendumine huvidele, mitte positsioonidele (seisukohtadele). Seisukoht on ühe osapoole eelistatav tulemus. Seisukoha väljaütlemine hõlmab tavaliselt selliseid strateegilisi elemente nagu süüdistamine, liialdamine, oma õiguste nõudmine ning teise poole

võrdsete õiguste eitamine. Perelepitaja püüab tuvastada ja mõista, mis on seisukohtade aluseks ning aidata erimeelsustest hoolimata ära tunda vastastikused huvid ja vajadused.

Fisher ja Ury (1987, viidatud Parkinson, 2020:32 kaudu) järgi koosneb struktureeritud lepitus järgnevatest etappidest: 1) küsimuse määratlemine - osalejad selgitavad enda positsioone; 2) faktide otsimine - erineva teabe ja info kogumine ja jagamine; 3) võimaluste uurimine - arvestades vajadusi, tagajärgi; 4) kokkuleppele jõudmine - läbirääkimine vastastikku vastuvõetava tulemuse üle.

See mudel töötab hästi, kui konkreetsete küsimuste lahendamiseks on vastastikune huvi ja motivatsioon. Osapooled peavad olema: motiveeritud kokkuleppele jõudma, võimelised ratsionaalselt mõtlema, lahendamist vajavad probleemid on piisavalt selged, osapooled peavad olema suutelised omi seisukohti selgitama, omavahel läbi rääkima, tundma ära õiglase ja vastuvõetava tulemuse (Parkinson, 2020).

Tegelikkuses ei pruugi lahku läinud ja perelepitaja juurde jõudnud paarid olla võimelised ratsionaalselt mõtlema ega selgitama lahendamiseks vajalikke probleeme. Üks partneritest võib olla võimeline selgitama oma positsioone ja vajadusi, samas teine on ahastuses ja ei suuda selgitada midagi.

Parkinsoni (2020) ja Leyendeckeri (2019) arvates ei sobi tsiviil- ja finantsasjade lahendamise jaoks loodud mudel keeruliste ja intensiivsete peretülidega tegelemiseks.

Struktureeritud lepitus keskendub spetsiifiliste probleemide lahendamisele. Seda mudelit eelistavad juristid ja advokaadid, kes on harjunud aktiivselt osalema läbirääkimistel finantsküsimustes vms.

Struktureeritud lepitamise korral võtab lepitaja protsessi üle kontrolli, kuid kui see toimub jõulisel viisil, võib tekkida oht, et osalejate võimestamise asemel toimub nõrgemate osapoolte kahjustamine ja lepitaja erapooletus kaob. Selle mudeli kasutamise juures on oht, et lepitaja suunab osapooled kiirele lahendusele, selle asemel, et mõlema osapoolega rahulikult töötada mõlemaid rahuldava tulemuse nimel. Lahendusele jõudmine on oluline eesmärk, kuid kui laste vajadustele ja vanemate vahelise koostöö jätkumisele tähelepanu ei pöörata, ei hakka sel viisil leitud lahendused tööle (Parkinson, 2020).

Parkinsoni (2020) ja Leyendeckeri (2019) seisukoht on see, et lapse huvide ja vajaduste arvesse võtmiseks ja emotsionaalsete seisunditega tegelemiseks ei ole struktureeritud lepitus sobivaim ja seetõttu soovivad seda lähenemisviisi laiendada ja paindlikumaks kujundada.

1.2.2 Ümberkujundav perelepitus

Intensiivsetest perekondlikes konfliktides ei pruugi osalejad olla võimelised rahulikult ja ratsionaalsel viisil läbirääkimisi pidama. Inimesi valdavad tugevad emotsioonid ja nad ei suuda selgelt mõelda. Lepitajad, eelkõige terapeutiliste taustade esindajad on leidnud, et struktureeritud lepitus innustas lepitajat jõulisemalt protsessi kontrollima ja eeldas vaidluste liiga ratsionaalset lahendamist. Bush ja Folger (1994) Parkinsoni (2020: 36) järgi on olukorda sõnastanud nii: „Ümberkujundava lähenemisviisi keskmes on inimese moraalne kasv kahes konkreetses dimensioonis: mina tugevus ja suhe teistesse.”

Parkinsoni (2020) järgi on ümberkujundava lepituse tunnused järgmised: 1) mõjuvõimu suurendamisele ja tunnustamisele, kui protsessi põhieesmärgile pühendumine; 2) vastutuse jätmise osapooltele - nende elu, nende valikud; 3) teadlik keeldumine poolte vaadete ja otsuste suhtes hinnangute andmisest. Osapooled on oma elu eksperdid ja teavad ise paremini; 3) optimistlik suhtumine osapoolte pädevusse. Ümberkujundav lepitaja suhtub osapooltesse heauskselt ja sõbralikult; 4) emotsioonide väljendamise võimaldamine ja sellele reageerimine. Lubada osapooltel tundeid välja lasta, et need saaks kõrvale jätta ja jõuda probleemide tuumani. Lepitaja julgustab osapooli kirjeldama enda emotsioone ja neid tekitanud sündmusi, et edendada mõistmist ja erinevaid vaatenurki; 5) lubades ja uurides osapoolte ebakindlust, loetakse nende selgusetus ja segadus pigem positiivseks nähtuseks. Lepitaja ei eelda, et nad mõistavad olukorda ja mõlema osapoolte vajadusi lepituse varajases staadiumis, mis läbi saab blokeeritud protsessi voolavaks muuta. Kindlate hüpoteeside väljatöötamise asemel on soovitatav, et lepitaja järelduste tegemise asemel jätkaks küsimuste esitamist; 6) protsessi fookus hoitakse siin ja praegu, see tähendab, et konflikti vastastikune mõju ja tegevus toimub selles ruumis; 7) reageerimisele osapoolte avaldustele mineviku sündmuste üle suhestatakse kui väärtusesse oleviku jaoks. Folger ja Bush (1994) Parkinson (2020) järgi soovivad, et konflikti ajalugu ei peetaks halvaks, millel ei tohi peatuda, sest nii võivad kasutamata jääda olulised võimalused võimestamiseks ja tunnustamiseks. Minevikuga tegelemine võib paljastada tehtud valikud, olemasolevad valikud ja peamised pöördepunktid, mis võib viia oleviku ümberhindamiseni; 8) sekkumist konflikti vaadatakse kui jada ühte punkti. Konflikt kulgeb tsüklikena, kuna pooled võitlevad kahtluste ja ebakindlusega. Lepitaja eeldab

kokkuleppe poole liikumise ja sellest loobumise tsüklit, see vähendab osapoolte survet kui liikumine kokkuleppe poole seiskub. Lepitaja tervitab neid tsükleid kui lepituse loomulikku osa tagasilangusest; 9) edutunde tundmine ja võimestamine ilmnevad väikestes asjades. Lepitamine on alati raske ja keeruline. Ümberkujundavas lepituses ei hinnata ainult kokkuleppe saavutamist edu märgiks, vaid sama oluline on tunnustada iga väikest sammu, mis aitab kaasa isiklikule tugevusele ja inimestevahelisele mõistmisele ja kaastundele.

Folger ja Bush (1994, viidatud Parkinson, 2020:37 kaudu) usuvad, et transformatiivset mudelit tuleks perelepituses eelistada struktuuraalsele. Parkinsoni (2020) arvates aga jõuavad inimesed lepitusse ikka selle tõttu, et leida lahendusi küsimustele, milles nad ei ole ühel nõul. Inimesed ei pruugi otsida ümberkujunemist. Ümberkujundava lepituse terminist võib oletada, et lepitajad on imetegijad, kes muudavad inimesi või nende konflikte lühikese sekkumise käigus. Isegi pikaajaline teraapia ei pruugi tekitada põhimõttelisi muutusi. Folger ja Bush (1994) ei täpsusta, kas eesmärk on muuta inimesi ja suhteid või nende arusaamu konfliktist ja teineteisest.

Konfliktil on võime muutuda, kui seda mõistetakse ja käsitletakse erinevatelt külgedelt, samas indiviidide ümberkujundamine on väljaspool lepitaja rolli. Parkinsoni (2020) arvates ei jõua inimesed lepitusse ümberkujundamiseks ja lepitajad ei tohiks kehtestada inimestele, kes seda ei soovi, taolist protsessi - olgugi see loominguine ja oluline. Parkinson ütleb, et oluline on see, kui osapooled soovivad abi konkreetse kokkuleppe saavutamiseks eeldamata, et nad peaksid muutma oma negatiivseid arvamusi üksteise suhtes, on neil õigus saada sellist toetust lepitajalt, mille järele nad tulid.

Lepitajad, kes tunnevad vajadust enda kliente ümber kujundada, tegutsevad ilmselt väljaspool lepituse eetilisi piire. Ometi on tõendeid selle kohta, et lepituses osalemine võib olla mõne inimese jaoks elumuutev kogemus, tuues kaasa muutusi suhetes ja enesetunnetuses. Kui taoline kogemus toimub ilma lepitaja sunnita, on lepitaja tõeliselt ümberkujundav (Parkinson, 2020).

Parkinsoni sõnul võib perelepitusel olla terapeutiline toime, ilma et see oleks teraapia. Parkinsoni hinnangul on Folgeri ja Bushi panus lepitusse eelkõige selles, et nad hakkasid rõhutama lepituses empaatia, visiooni ja inimlikkuse aspekte, tõstes need olulisteks erinevalt struktureeritud lähenemisviisist, mis võib olla inimestevaheliste suhete käsitlemiseks liiga külm, loogiline ja piiratud.

1.2.3 Narratiivne perelepitus

Narratiivne lepitus põhineb ideel, et lepitaja ja osapooled avaldavad dialoogi ajal üksteisele pidevat mõju. Narratiivse lepituse perspektiivi uurinud autorid kujutavad seda jutustamisprotsessina, kus osalejad räägivad oma lugu eesmärgiga teisi regulaarselt kaasata ja jõuda nii ühise mõistmise poole (Burrell jt, 1991; Cobb ja Rifkin, 1991 viidatud Parkinson, 2020:36-38 kaudu). Lepitaja ja osapoolte pideva vastastikuse mõju teadvustamist näevad Cobb ja Rifkin (1991) Parkinson (2020:37) kui väljakutset lepitusmodelile, kus osapooled juhitakse lepitaja poolt kindlate sammudena ja etappide kaupa. Parkinsoni (2020) sõnul pakuvad etapiviisilised ehk struktureeritud mudelid lepitusele kasulikku struktuuri, kuid ei reageeri lepituse muutuvale dünaamikale ega kasuta erinevaid suhtlustrateegiaid, mis on jälle narratiivse lepituse tugevuseks.

1.3 Perelepituse korraldus

Lepitus on mitmest erinevast etapist koosnev protsess. Mudelid on erisuguseid, erinevad autorid käsitlevad 5-16 etappi. Oluline ei ole mitte etappide arv, vaid nende selge määratlus ja loogika. Iga lepitusprotsess on individuaalne – seetõttu on oluline protsessis paindlikkus.

1.3.1 Perelepitusprotsessi ülesehitus

Tulemuslik suhtlemine vaidlevate osapooltega nõuab märkimisväärset erialast, sotsiaalset ja emotsionaalset pädevust. Lisaks lepitusprotsessi ettevalmistamisele ja läbiviimisele on oluline reageerimine eri osapooltele, nende taktikatele, olukorra täpne tajumine ja võime sellega kohanduda ning sõnaosavus ja kindel esinemine (Trossen jt, 2008; Leyendecker, 2019; Parkinson, 2020).

Alljärgnev perelepitusprotsessi (Tabel 4) loogika on ülesehitatud Parkinsoni (2020), Leyendeckeri (2019) ja Trosseni (2008) poolt välja pakutud võimalikest protsessi etappidest ja kokku pandud eelnimetatud perelepituse teadlaste-praktikute lähenemistele tuginedes ja arvesse võttes meie enda Eesti kogemust ja praktikaid. Igas riigis on oma vajadused ja teadmised, mis on olulised taolistes praktikates arvesse võtta, sest inimesed ja suhted on erinevatel rahvustel omanäolised ja lähtuvad ajaloost, taustast ja tõekspidamistest.

Tabel 4. Lepituse protsess. Parkinson (2020), Leyendecker (2019), Trossen (2008) järgi, autori koostatud.

Ettevalmistav etapp	Info, selgitamine, lepituse põhimõtete ja tingimuste tutvustamine. Valmisolek lepituseks.
Protsessi alustamine	Avamine, tutvustamine, lepitaja ülesanne, roll, protsessi reeglid.
Olukorra kirjeldamine	Mõlema osapoolle võimalus kirjeldada olukorda. Lepitaja peegeldab, võtab kokku. Oluline on aktsepteerimine.
Teemade kogumine ja väljavalimine	Selgitada välja teemad, järjekord, planeerida ühiselt protsess. Visualiseerida.
Huvide väljaselgitamine ja võimaluste uurimine	Ootused ja vajadused tulevad ilmsiks. Ühiste arusaamade väärtustamine.
Lahenduste läbirääkimine	Võimalike lahendusvariantide väljaselgitamine. Loomingulisus. Ettepanekute fikseerimine, mõtlemisaeg.
Kokkulepete sõlmimine, protsessi lõpetamine	Lepingutingimuste väljatöötamine. Kokkuleppe fikseerimine.

Ettevalmistaval etapil on oluline info jagamine perelepituspotsessi kohta, oluline on selgitada perelepituspotsessi eesmärki, milleks on kokkuleppele jõudmine vanemlikul tasandil laste elu puudutavates küsimustes. Kindlasti tuleb rääkida konfidentsiaalsusest, see tähendab, et kõik potsessil toimuv jääb osapoolte vahele. Laste arengu ja huvide selgitamine toimub samuti ettevalmistava etapi käigus. Potsessi edukaks toimumiseks on oluline ausus ja avatus. Nende aspektidega arvestamine soodustab vanemate motivatsiooni ja huvi perelepituspotsessiga jätkata. Oluline roll on ka empaatial, mis on usalduse tekkimise alus (Parkinson, 2020; Leyendecker, 2019; Trossen, 2008).

Protsessi alguseks loetakse seda, kui osapooled kohtuvad ühes ruumis. Alustades on oluline pöörata tähelepanu potsessi tasakaalule; kuidas osapooli vastu võtta, keda tervitatakse esimesena, kuidas seda tehakse jne. Lepitaja tutvustab kõigepealt ennast, usalduse tekitamiseks ja aususe ning avatuse aluseks on lepitaja enda eeskuj.

Olukorra kirjeldamiseks antakse sõna mõlemale osapooltele. Selles etapis nimetavad Parkinson (2020), Leyendecker (2019) olulisemaks erinevate tunnete ja seisukohtade aktsepteerimist. Perelepitaja jaoks on oluline tasakaalu hoida ja positiivsele fokuseerida, tunnustada.

Vaidlusalused teemad tulevad välja olukorra kirjeldamise juures, oluline on need välja tuua ja koos sõnastada.

Huvide väljaselgitamise ja võimaluste uurimise juures on tähtis aru saada, mis on nende üksteise vastu esitatavate nõuete tagamaad ja tegelikud põhjused. Selles etapis peetakse peamiseks mõistmist ja üksteise kuulamist. Perelepitaja peab selles etapis olema konfliktide juhtimise oskuste kasutamisel kiire ja kindel, samas empaatiline ning omama protsessi üle kontrolli.

Eesmärk on välja selgitada võimalikud lahendusvariandid. Pooled saavad võimaluse ühiselt pakutud lahendusvariante hinnata. Kaalumist väärivad lahendusettepanekud fikseeritakse lühikokkuvõtte vormis, et oleks võimalik nende üle mõelda. Oluline on jälgida, et ettepanekud kajastaksid mõlema poole võitu sisaldavaid lahendusi.

Töötatakse välja võimalikud lepingutingimused, kui lahendusvariandi osas on kokkuleppele jõutud. Kokkulepe sõlmitakse osapoolte soovil kirjalikult ja allkirjastatakse. Kokkulepe fikseeritakse ka siis kui kõikides küsimustes üksmeelt ei saavutatud. Osapooltele pakutakse võimalus vajadusel või asjaolude muutudes pöörduda taas perelepitaja poole.

See mudel kirjeldab perelepituses toimuvaid etappe, samas ei ole protsessi etapid ja sellele kuluv aeg samased, see tähendab, et ajaliselt tuleb arvestada erinevate inimeste vajadustega ja liikuda osapooltele sobivas tempos.

1.3.2 Perelepitaja isikuomadused ja eneserefleksioon

Perelepitusalases erialakirjanduses (Parkinson, 2020; Leyendecker, 2019; Leyendecker ja Regen, 2018; Roberts, 2008) rõhutatakse, et perelepitaja isikuomadused on perelepitusel sama olulised, kui erialased teadmised ja tehnilised oskused. Perelepitaja on kohustatud kogu oma karjääri jooksul arendama oma eneseteadlikkust. Perelepitaja isiksus, tööstiil ja väärtused on oluline osa perelepitussüsteemist. Taylor (2008:73-75) peab refleksiivsus praktikas hädavajalikuks, et töö ei muutuks tavapäraseks ja iseenesest mõistetavaks. Sotsiaaltöö

professiooni lähtekoht on sama – sotsiaaltöötaja omadused on olulised ning iseenda arendamisega tuleb järjepidevalt tegeleda.

Parkinsoni (2020) sõnul toovad perelepitajad oma töösse kaasa enda perekonna ajaloo ja kogemused, kultuurilised vaated, väärtused ja tõekspidamised. Seetõttu võivad perelepitajad tunda, et tõmbuvad rohkem ühe osaleja poole või tunnevad vajadust kaitsta ühte osapoolt teise eest. Mõnikord tunnevad lepitajad ahvatlust öelda inimestele, mida nad peaksid tegema või kuidas mõtlema.

Perelepitaja toob normi, väärtused ja eelarvamused lepitusprotsessi kas alateadlikult või teadlikult. Perelepituseväljaõpe peab arendama eneseteadlikkust ja võimet enda reaktsioone juhtida, et perelepitajad suudaksid vältida konflikti kolmnurka sattumist ja säilitada tasakaalu.

Parkinson (2020) rõhutab esmamulje tähtsust, samas ei ole välimus ainumäärav. Kuidas perelepitaja riietub ja millise esmamulje jätab, annab võimaluse protsessil areneda kas kiiremini või pidurdab selle arengut. Perelepituse väljaõpe annab tõuke arendada eneseteadlikkust, teadlikkust enda isikuomadustest, stiilist, arengukohtadest ja maneeridest.

Rollimängud ja muud kogemuslikud harjutused annavad perelepitajate väljaõppes osalejatele võimaluse kogeda väljakutseid pakkuvaid olukordi enda peal, tunnustada ja tunnetada enda reaktsioone, arendada konfliktide juhtimise oskusi sattumata ise konflikti sisse või võtmata vastutust vaidluse lahendamise eest.

Parkinson (2020) ja Leyendecker (2019) peavad mõlemad tähtsaks perelepitaja tähelepanelikkuse võimet, et säilitada emotsionaalne tasakaal professionaalina ja osapoolte vahelises protsessis. Perelepitaja tasakaal võib olla protsessi kulule määrava tähtsusega.

Oluline roll on Parkinsoni (2020) arvates perelepitaja tähelepanelikkusel, mida selles kontekstis saab defineerida kui inimese tahtlikku tähelepanu keskendumaks hinnangutevabalt ja aktsepteerivalt iseenda emotsioonidele, mõtetele ja aistingutele käesoleval hetkel. Tähelepanelikkuse kontseptsioon tuleneb budistliku praktika põhielemendist „sati“. Selle kasutamise vägivallatu suhtlemise ja konfliktide lahendamise protsessis arendas välja Marshall Rosenberg 1960-tel aastatel (Gates jt, 2000; Parkinson, 2020). See protsess keskendub suhtlemise kolmele aspektile: enese-empaatiale, määratletud kui enda sisemise kogemuse sügav ja kaastundlik mõistmine; empaatiale, teise inimese kuulamine sügava kaastunde ja mõistmisega ja ausale eneseväljendusele, enda aus ja autentne väljendamine, mis äratav kaastunnet ja mõistmist teistes. Tähelepanelikkus keskendub perelepitaja isiklikele

omadustele, mida lepitajad peavad demonstreerima ja omama eelkõige olles protsessis eeskujuks ja mudeliks osapooltele. See on eeldus struktuuri ja tehnikate järgimisele. Gilbert (2009) märgib oma raamatus, et oluline on arendada mõistmist ja kaastunnet iseenda suhtes, et mõista teisi ja olla nende suhtes kaastundlik. Kaastunde olemus on siinkohal kui lahkus, teadvustades sügavalt enda ja teiste elusolendite kannatusi ning soovi ja pingutusi nende leevendamiseks (Gilbert, 2009).

Perelepitusel, keskendudes küll spetsiifiliste probleemide lahendamisele, on laiem eesmärk parandada vanemate omavahelist suhtlemist ja toetada perekondi stressirohkel perioodil. Parkinson (2020) nimetab perelepitajate isikuomadusi, kaastundevõimet ja tähelepanelikkust perelepitusprotsessis väga olulisteks teguriteks, mis mõjutavad seda, kuidas osalised protsessi kogevad ja millistele tulemustele jõuavad.

Parkinsoni (2020) arvates saame toetada teistel inimestel oma olukorra muutmist ja probleemide lahendamist ainult läbi selle, et alustame iseendast. Meile omaste mõtlemis- ja töötamisviiside muutmiseks vajame motivatsiooni endas ja inspiratsiooni teistelt. Perelepitajad peavad kogu aeg uskuma oma võimesse õppida ja uurida ning proovida uusi tööviise. Perelepitus on valdkond, kus on pidev vajadus vormis püsimiseks tegeleda enesearenguga ja muutustega iseendas (Parkinson, 2020; Leyendecker ja Regen, 2018).

Parkinson (2020) vaatleb perelepitust kui kunsti ja rõhutab, et perelepitaja peaks omama: 1) empaatiavõimet, võimet intuitiivselt mõista ja suhelda inimestega; 2) küpsust ja elukogemust, mitte ainult teoreetilisi teadmisi; 3) oskust arvestada paaride lahkuminekul nii emotsionaalsete kui praktiliste vajadustega, sealhulgas oskust reageerida kriisiolukorras, kus osalejate ebaratsionaalsed reaktsioonid võivad vaidlust pikendada ja süvendada; 4) isikupärast ja paindlikku tööstiili, mis võimaldaks varieerida protsessi struktuuri ja tempot vastavalt töös oleva paari ja perekonna vajadustele; 4) oskust näha perekonda kui tervikut, kus pereliikmete head suhted ja koostöö on olulisemal kohal kui kokkulepped iseenesest; 5) suurepäraseid suhtlemisoskusi - selge ja sobiva keele kasutamine, küsimuste küsimine, ümbersõnastamine jne. Parkinson ütleb, et perelepitaja peab suutma kasutada töös viit meelt korrage-emotsioonide jälgimine, kuulamine, puudutavate tunnete tundmine, testimine ja õhus oleva tajumine.

Perelepitajate väljaõpe peaks arendama vaatlusoskusi ja kehakeele jälgimist, sh perelepitaja enda kehakeele kasutamist. Oluline on arendada ka seda, kuidas perelepitaja tunneb ennast kõigi teiste suhtes ja kuidas ta tunneb iseennast. Teadmised on väga tähtsad, aga oskus neid

õiges kohas kasutada eeldab inimliku mõistmise soojust, inspiratsiooni ja intuitsiooni. Seetõttu on oluline mõista perelepitust kui teadust ja kunsti, kui anumad, milles mõistus ja emotsioonid saavad ühendatud. Lisaks teoreetilistele teadmistele on ülioluline praktiseerida õpitut ja treenida kõikide meelte kasutamist. Erinevad perelepitusalase kirjanduse autorid (Parkinson, 2020; Leyendecker, 2019; Roberts, 2008) on nimetanud perelepitajale olulisemaid isikuomadusi: 1) soojus - empaatia ja avatusega suhtlemise võime; 2) kaastundlikkus; 3) inimeste individuaalsuse respektimine - avatud mõtlemine, hinnangutevabadus; 4) hõlbustamine, mitte lahenduste pakkumine; 5) positiivsete ja optimistlike lahenduste toomine protsessi; 6) eneseteadlikkus - teadlikkus enda väärtustest, arengukohtadest, eelarvamustest; 7) väga head suhtlemisoskused; 8) kindlustunne - võime juhtida konflikte neid lämmatamata, vajadusel väljakutseid esitada, oskus pidada kinni ajast ja reeglitest; 9) mõistmine - emotsioonide ja vajaduste osas, tunnete ohutu väljendamise lubamine; 10) kannatlikkus - tagasilöökidega toimetuleku võime; 11) huumorimeel; 12) intelligentsus ja analüüsivõime, selleks, et kasutada erinevaid teadmisi protsessis; 13) terve mõistus - praktilisus ja maalähedus; 14) küpsus - elukogemus ja teadlikkus; 15) isiklik puutumatus; 16) professionaalne distsipliin ja objektiivsus; 17) meeskonnamängu võimekus - koos lepitamise võimekus (kaaslepitus); 18) alandlikkus - valmisolek tunnistada tehtud vigu ja nendest õppida; 19) vastupidavus ja energia; 20) kujutlusvõime ideede genereerimisel, ajurünnakud, võimaluste loomine - mitte jäikus ja mudelitesse kinnijäämine (Lisa 2. Joonis 3. Perelepitajale olulised omadused).

Seega on nii sotsiaaltöötajal kui perelepitajal vaja professionaalseks tööks nii oskusi kui teadmisi, kuid isikuomadusi hinnatakse eelkõige. Või teisisõnu parafraaseerides on ennekõike sotsiaaltöötaja (ka perelepitaja) soe ja sõbralik ning seejärel professionaalseid tehnikaid ja võtteid valdav inimene.

1.3.3 Perelepituse regulatsioon Eestis

Perelepituse seisukohast on esikohal perekonnaõigus so õigusnormide kogum, mis reguleerib abielust ja põlvnemisest tulenevaid suhteid (ülalpidamine, suhtlusõigus, hooldusõigus) ja abivajavate perekonnaliikmete hooldust ehk eestkostet (perekonnaseadus).

Perekonna mõistel puudub legaalfidatsioon. Õiguspraktikas peetakse perekonnaelu kaitsega silmas suhteid mehe ja naise vahel (vormistatud abielu, kooselu, vormistamata kooselu), suhteid lapse ja vanemate vahel, lapsendaja ja lapse vahel, suhteid võõrasvanemaga või

kasuvanemaga, suhteid vanavanematega, suhteid õdede ja vendadega, suhteid lähedaste sugulastega.

Inimõiguste kohtu praktika ja arengud üldistes arusaamades suunavad ka mittetraditsioonilistele perekonnaelu suhetele. Suhted, mida *de jure* ei eksisteeri on olemas *de facto*. Lepitaja peab teadma ja olema nii õiguslikult kui emotsionaalselt valmis tegelema ebatraditsiooniliste suhete lõppemisel poolte vahel vaidlusküsimuste vahendamiseks.

Lepitusprotsessis on perelepitajal oluline mõista, et lapse elukorralduse osas on vanemana sõnaõigus lapsevanemal. Olukordades, kus lepitusprotsessi kaasatakse võõras- või kasuvanemaid on lepitajal tähtis teada, keda täpsemalt lapse hooldusõiguslik vanem (ema või isa) silmas peab ja oluline on hinnata, milline võib olla õiguslikult mitte vanema rollis oleva täiskasvanu mõju lepitusprotsessis.

Vanema hooldusõiguse mõiste kätkeb endas vanema kohustust ja õigust hoolitseda oma alaealise lapse eest. Hooldusõiguse mõistet reguleerivad perekonnaseaduse (edaspidi PKS) 10. peatüki paragrahvid ja see jaguneb: õigus hoolitseda lapse isiku eest ehk isikuhooldus, õigus hoolitseda lapse vara eest ehk varahooldus ja õigus otsustada lapsega seotud asju.

Vanema ja lapse õigustest olulisima osa moodustab hooldusõigus. PKS paragrahv 116 lg 2 määratleb vanema hooldusõiguse vanema kohustuse ja õigusena hoolitseda oma alaealise lapse eest. Hooldusõiguslik vanem on tavaliselt ka lapse esindaja. Hooldusõigus hõlmab muuhulgas vanema õigust ja kohustust hoolitseda lapse tervise ja hariduse eest ning teha lapse tervist ja haridust puudutavaid otsuseid (Lõhmus-Ein, 2019, perekonnaseadus 2009).

Lõhmus-Ein (2019) ütleb, et üldjuhul on vanematel lapse suhtes ühine hooldusõigus (PKS pg117), seejuures ei mõjuta ühise hooldusõiguse olemasolu ega ulatust see, kas vanemad elavad koos või mitte. Ühine hooldusõigus ei lõpe vanemate kooselu lõppemisega ega lapse elama jäämisega ühe vanema juurde, ühist hooldusõigust saab lõpetada ainult kohus vanema avalduse alusel (PKS pg 137 lg1).

Ühise hooldusõiguse lõpetamine vanemate kokkuleppega ei ole võimalik. Küll on vanematel võimalik kokku leppida selles, kuidas nad ühise hooldusõigusega seotud küsimuste otsustamise korraldavad.

Tulenevalt PKS pg 118 lg 1 teostavad vanemad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgsel heaolu.

Vanemad, sõltumata sellest, kas nad elavad koos või mitte, ja sõltumata sellest, kas lapsel on vahelduv elukoht või laps elab peamiselt ühe vanema juures, peavad teostama hooldusõigust ühiselt. Vanem saab ainuisikuliselt otsustada lapse tavahooldusega ehk igapäevaelu küsimustega seonduvat sel ajal kui laps viibib selle vanema juures. Õiguslikus vaates tuleb last peamiselt kasvataval vanemal teha teise, lapsest eraldi elava vanemaga koos otsuseid lapsesse puudutavates küsimustes (Lõhmus-Ein, 2019, perekonnaseadus 2009).

Suhtlusõigus, mida võib pidada üheks kesksamaks õiguseks vanema ja lapse suhtes, on reguleeritud PKS pg 143. Suhtlusõiguse olulisuse tingib vajadus tagada lapse ja vanema vaheliste isiklike suhete, läheduse, emotsionaalse seotuse ja lapse identiteedi arengu toetamine läbi lapse ja vanema suhtluse. Lapse ja vanema vaheline suhe sisuliselt kaob, kui puudub võimalus omavahel suhelda, koos olla, ühiselt aega veeta ja tegutseda (Perekonnaseadus 2009).

Lõhmus-Ein (2019) nimetab, et erilise tähtsuse omandab suhtlusõigus vanemate lahusele korral, kus lapsega koos elav vanem ei soovi, et lahuselav vanem lapse elus osaleks. Kuigi vanematel on kohustus lähtuda lapse huvidest, võib lapse huvi vanematevahelise konflikti tõttu tahaplaanile jääda.

Perekonnaseaduse pg 143 lg 2 järgi tuleb lapsevanemal hoiduda tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Selliste tegevustena käsitletakse ka olukordi, kus lapsevanem takistab lapse ja teise vanema suhtlemist või mõjutab last teise vanemaga suhtlemisest loobuma.

Lõhmus-Ein (2018) ütleb, et universaalseid suhtluskorra tingimusi, mis sobiksid igale lapsele ja vanemale, ei eksisteeri. Iga juhtum on eriline, mistõttu tuleb iga konkreetse suhtluskorra määramisel kohtus arvestada selle asjaoludega.

Vahendusmenetluses ehk lepitusmenetluses mõistetakse õigusteoorias olukorda, kus pooli toetatakse lahenduste leidmisel kolmanda neutraalse isiku poolt. Sel kolmandal isikul puudub pädevus poolte tegevusse aktiivselt sekkuda. Lepituse korral kohtumenetluses on kolmandal neutraalsel isikul pädevus esitada pooltele heakskiitmiseks ja vastuvõtmiseks omapoolse konflikti lahenduskäik.

Lepitus kui alternatiivne vaidluste vahendamise meetod oli ja on siiani Eesti tsiviilõiguses uudne nähtus. Lepitusseadus (LepS) võeti esmakordselt vastu 08.11.2009 ja jõustus

01.01.2010. Lepitusmenetluse protsess on privaatne, toimub osapoolte ja lepitaja osalusel. Vastupidisena on kohtuistungid avalikud.

Perelepituse teema on Eestis erinevatel aegadel olulisena tõstatatud. Täna on olemas perelepitusseaduse eelnõu, mille eesmärk on luua seaduslik alus perelepitusteenuse pakkumiseks vanematele, et laste heaolu tagamiseks oleks vanematel võimalik sõlmida laste elukorraldust puudutavates küsimustes kohtuväliseid kokkuleppeid perelepitaja vahendusel (perelepitusseaduse eelnõu 2021). Perelepitusseaduse eelnõuga on sätestatud teenuse osutamise tingimused ja kord, perelepitusalase koolituse nõuded ja nõuded perelepitajatele.

Riiklikku perelepitusteenust hakkab korraldama Sotsiaalkindlustusamet vastutades perelepitusteenuse korraldamise, teenuse kvaliteedi, perelepitajate väljaõppe ja kvalifikatsiooni eest. Perelepitusseadusega on sätestatud laste ärakuulamise kord ja perelepituse erijuhud. Selle seaduse järgi on perelepitajal kohustus laps perelepitusprotsessis ära kuulata lapse arengutasemest lähtuvalt ja vajadusel teha koostööd teiste spetsialistidega, kes on lapsega suhelnud. Perelepituse erijuhtudena nimetatakse lähisuhtevägivallaga, laste väärkohtlemise või hooletusse jätmisega ning vanemate psüühikahäirega seotud juhtumid.

1.4 Lapsed ja perelepitus

Vanemate kooselu lõppemise tagajärgi ja mõju lastele on uuritud palju ja pikalt, uurimused ulatuvad juba 1960-te aastate lõppu. Lahutusse suhtumine ja praktilised lahendused on möödunud aastakümnete jooksul palju muutunud. Varasematel aegadel on olnud reeglilik, et lapsed jäid pärast lahutust ema juurde ja isa sai kohtumisõiguse vastavalt kokkuleppele. Veel 1970-te aastate algul usuti, et selline praktika kaitseb lapsi vanemate tülide eest. Hooldusõiguse andmine isale oli erandlik ja eeldas üldiselt seda, et emal oli tõsisid probleeme vaimse tervise või alkoholiga (McLananhan ja Sanderful, 1994 Pruuki ja Sinkkonen, 2018 kaudu). Sinkkonen (2018) kirjeldab lahutust kui protsessi, aastaid kestvat jada, millesse on külvatud nii katastroofi seeme, aga ka uue ja endisest parema elu algus. Rahulolematud ja süütundest vaevatud vanemad tahaksid uskuda, et lapsed saavad lahutuskriisist üle iseenesest või vähemasti kiiresti, tegemist on laste seisukohast ohtliku eksiarvamusega (Pedro-Carroll, 2010).

Konflikte, mis on seotud laste elu korraldamisega peale vanemate lahutust ja lastega olemise aja jagamisega vanemate vahel nimetab Norra perelepitusalaste uurimuste läbiviija Nylund üheks suureks väljakutseks tänapäeva ühiskondades. Perelepitus peab keskenduma lapse

parimatele huvidele, selleks tuleb toetada ja õpetada vanematele emotsioonide maandamise, sotsiaalsete suhete hoidmise ja konfliktide lahendamise oskusi (Nylund jt, 2017).

Kaotused, muutused ja segadus on need, mis peale lahutust lapsele mõjuvad. Kriis ja sellega kaasnev ülemäärane pinge võib lapsel väljenduda haigestumistes, krooniliste hädade ägenemises. Ebaturvalisele olukorrale võib laps reageerida erilise klammerdumisega, muutuda ebakindlaks ja emotsioonidega mittetoimetulevaks, keelduda koostööst. Üldiselt suurendab lahutus väiksemates lastes sõltuvust ja kiirendab teismeliste sõltumatust. Kõige raskem on lastel kohanded siis, kui tekivad majanduslikud probleemid, vanemate vahel on palju konflikte ja laps jääb hooletusse, seda ka emotsionaalses mõttes. Suur koorem on see, kui üks vanematest on ise emotsionaalselt toimetulematu ja laps peab võtma toetaja rolli (Stahl, 2008; Sinkkonen, 2018; Parkinson, 2020).

Perelepituses on lapsevanematel võimalik konstruktiivses õhkkonnas arutleda oma lapse vajaduste üle ning töötada üheskoos välja lapse huvidest ja vajadustest lähtuv elukorraldus ning vajadusel vormistada detailne kokkulepe. Parkinsoni (2020), Leyendeckeri ja Regeni (2018) arvates saab perelepitaja toetada vanemaid lepitusprotsessis märgates ja tuues välja positiivse; keskendudes igale lapsele personaalselt; suunates vanemaid koostööle ja lapse teemasid puudutavate konfliktide vähendamisele; julgustades vanemaid nende rolli jätkumisele lapse elus; aidates kaaluda erinevaid vanemluse valdkondi; toetades vanemaid uue sobiva elukorralduse väljatöötamisel, mis vabastab lapse survest ja lojaalsuskonfliktist; arutledes vanematega, kuidas rääkida lapsega uuest elukorraldusest; aidates vanematel mõista, mida nende lapsed kogevad ja üle elavad; arutledes vanematega, kas lapsed peaksid olema kaasatud perelepitusprotsessi ja millistel tingimustel.

Lastel võivad sattuda vanematevahelistes konfliktides erinevatesse rollidesse. Parkinsoni (2020) poolt loodud tabel (Tabel 5) annab kokkuvõtliku ülevaate laste võimalikest rollidest vanemate lahkumineku ajal ja perelepitaja võimalusest reageerida ühel või teisel juhul.

Tabel 5. Laste võimalikud rollid vanemate lahkumineku korral (Parkinson, 2020)

	Lapse roll	Perelepitaja roll
1.	Sõnumitooja, käskjalg	Aitab vanematel rääkida otse omavahel, vältida suhtlemist laste kaudu.

2.	Lepitaja (üritab vanemaid taas kokku tuua)	Aitab vanematel leida sõnu ja viisi, kuidas lapsele lahkuminekut seletada, aitab vanematel omavahel arutada, kuidas last rahustada.
3.	Rahulooja (räägib emale või isale seda, mida ta kuulda tahab)	Aitab vanematel konflikti lahendada.
4.	Ühe vanema poolt liitu värvatud	Lapse vabastamiseks aitab vanematel lahendada konflikte ja jõuda kokkulepeteni.
5.	Otsusetegija	Aitab vanematel mõista ja võtta vastutust raskete otsuste tegemisel.
6.	Patuoinas (testib, mõlema vanema poolt mahajäetud)	Aitab vanematel leida rahu ja seada vajalikke piire ja reegleid.
7.	Usaldusisik	Aitab vanematel otsustada, kuidas võtta lapselt koormat maha.
8.	Asenduspartner (asendab seda vanemat, kes on kodust läinud)	Aitab vanematel tunda ennast kindlamalt ja turvalisemalt, et nad vähem lapsest sõltuks.
9.	Asenduspartner või hooldaja (vaatab oma nooremate õdede-vendade järele või oma vanema järele)	Julgustab vanemaid otsima teisi võimalusi abi ja toetuse saamiseks. Aitab vanematel laste vajadusi mõista.
10.	Kohtunik (julgeb vanemaid süüdistada)	Arutleb vanematega, kuidas nad saavad aidata lapsel mõista, mis on juhtunud ilma vanemaid maha tegemata.
11.	Põgeneja (koolikohustuse mittetäitmine, riskikäitumine)	Vanematega riskide, murede ja võimaluste arutamine. Üheskoos vanemate sekkumiste otsimine.
12.	Kadunud perekonna leinaja	Aitab vanematel ära tunda ja jagada nii kurbust kui viha.

Perelepitajal on oluline mõista vanematega suhtlemise käigus, millisesse rolli laps vanemate lahkumineku ajal on sattunud ja vastavalt sellele reageerida ja perelepitusprotsessis arvestada

sellega, milliseks muutuseks vanemate käitumises luua soodne õhkkond, et seeläbi toetada lapse olukorra muutumist.

Laste kaasamine perelepitusse

Euroopa Nõukogu 2003. aasta soovitusel on öeldud, et perelepitusprotsessis tuleks võimalusel lapsed ära kuulata (Concil of Europe Recommendation Family mediation and gender equality 2003). Sama sätet jälgivad riiklikud õigusaktid.

Parkinson (2020) rõhutab, et laste kaasamine perelepitusprotsessi ajal peab olema hoolikalt kavandatud ja professionaalne. Lapsed vajavad vestlusi, mitte ülekuulamisi. Lapse jaoks on kõige turvalisem ja parim, kui neid vestlusi peavad lapsega tema vanemad ise. Lapse väljendatud seisukohad ja soovid sõltuvad suuresti lapse arusaamadest, lapse arengust, vanusest jms.

Laste kaasamine perelepitusprotsessi võib tekitada olukorra, kus lapsele avaldatakse survet ja see võib mõjutada nii last kui perelepitajat. Parkinson (2020) rõhutab, et perelepitajaga vesteldes võib tekkida olukord, kus lastega rääkimine ja vanemate teavitamine lapse seisukohtadest ja soovidest vabastab vanemad vastutusest ja kui võetakse aluseks lapse soovid, aga soovitud või oodatud tulemusele ei jõuta, lasub kogu vastutus lapsel.

Parkinsoni (2020), Leyendeceri ja Regeni (2018) arvates ei saa lapsed olla enda pikaajaliste huvide usaldusväärsed hindajad. Laste seisukohtadele ja soovidele liigse kaalu andmine võib olla mõnikord võimatu ja muuta vanematel otsustamise keerukamaks. Lisaks võib perelepitaja roll asendada lapse jaoks advokaadi või nõustaja omaga ja tekitada lapses ootusi, et perelepitaja pakub lahendusi ja vastuseid. Perelepitajal on oht sattuda seeläbi konfliktikolmnurka lapse ja vanemate vahel, kui laps jagab infot, mida ta ei soovi, et perelepitaja vanematele jagaks. Lapsega kohtumise tagasiside vanematele võib põhjustada lapse viha või vanematepoolse lapse ristiküsitlemise ja kui tema soov ei võeta arvesse, jääb lapsele tunne, et temast ja tema tunnetest ei hoolita.

Laste kaasamisel perelepitusse rõhutavad autorid, et perelepitajad peavad omama teadmisi ja oskusi kaasamiseks ja olema positiivsed ning enesekindlad, kaaludes kõiki riske ja kaasamise eeliseid protsessile (Parkinson, 2020; Leyendecker, 2019; Leyendecer ja Regen, 2018).

Lastele perelepituses kaasarääkimise võimaluse pakkumine näitab austust nende vastu ja tunnustab seaduslikku õigust enda arvamusele, perelepitaja saab anda neile vajaliku selgituse

ja kinnitusi, mida vanemad ei ole suutnud teha. Perelepitaja saab lapsi rahustada ja normaliseerida nende tunded, mis on seotud vanemate lahkuminekuga ja kinnitada, et see pole lapse süü (Parkinson, 2020; Leyendecker, 2019).

Perelepituse juures peetakse kõige olulisemaks seda, et perelepitaja hoiaks fookuses eelkõige lapse huve protsessis, selle üheks võimaluseks on kaasata laps perelepitusprotsessi, kui lapse võimed seda lubavad või lähtuda vanemate informatsioonist, ehk lapse hääl on perelepitusprotsessis kuuldav läbi vanemate. Perelepitaja peab suutma otsustada, kuidas on lapse huvi kaitstud kõige paremini just konkreetsel juhul. Perelepitusseaduse eelnõus on reguleeritud laste kaasamine pigem kohustuslikuna, lähtudes Euroopa Liidu soovitudest. Samas on võimalus antud lapse kaasamisest protsessi vajadusel loobuda.

Perelepitusteenus on lapse huvide kaitsmiseks vanemate lahutuse korral alternatiiv kohtvaidlustele, seetõttu on teenuse riiklik regulatsioon ja kättesaadavus oluline toetamaks perelepituse võimaluste kasutamise levikut vanematel, kes on otsustanud kooselu lõpetada ja ei leia omavahel lahendusi lapsi puudutavates teemades.

Probleemiseade

Perelepituse koolitusprogrammi uurimine annab mulle võimaluse rakendada uurija oskusi ning teha sotsiaaltöö praktikauurimuse (Uggerhoj, 2011; Stömpl 2006), saada teadmisi praktikast, et mõjutada seeläbi nii praktika kulgu kui teoreetilist teadmist. Lisaks olen seadnud eesmärgiks, et uuringus osalejatel paranevad teadmised, aitan uurimustööga kaasa uuringus osalejate õppimisprotsessile (Karvinen-Niinikoski, 2015).

Riikliku perelepitusteenuse käivitamine on Eestis uus algatus ja selle uurimine võimaldab mõista sotsiaalteenuste loomise aluseid laiemalt. Perelepitusteenuse käivitamise üks oluline komponent on piisava hulga kvalifitseeritud teenuse osutajate olemasolu ja see on võimalik läbi põhjaliku aluskoolituse. Antud uurimus keskendub riikliku perelepituse aluskoolituse loomise protsessi uurimisele, et saada ülevaade toimunust. Uurimustöös otsin vastuseid alljärgnevale küsimustele:

1. Kuidas reflekteerivad koolitusmaterjali koostajad, koolitajad ja teenuse käivitamise meeskonna liikmed materjalide loomise protsessi?
2. Missugune oli protsessi osapoolte roll riikliku perelepituse koolitusprogrammi loomisel?

3. Missugused on olulisemad komponendid riikliku perelepitusalase koolituse loomisel koolitusmaterjalide loojate ja teiste osalejate arvates?

2. UURIMUSE METOODIKA

Olen uuringut planeerinud tegevusuuringuna ning seostanud hiljem protsessi käigus uurimisprotsessi sotsiaaltöö praktikauuringuga, mis minu jaoks tähendab teooria ja praktika lõhe vähendamist läbi õppimise protsessi. Tugeva praktikuna olen ise uuringu käigus palju arenenud ja õppinud, sama on tunnistanud kõik uuringus osalejad. Käesolevas peatükis tutvustan uuringu käiku ja metodoloogilisi valikuid.

2.1 Metodoloogiline lähtekoht

Strömpli (2006) sõnul on sotsiaaltöös toimuv pidevas muutumises, sest palju sõltub kontekstist, nt milline on teenuste korraldus ja millises arengufaasis on riik, et teenuseid arendada. Ta lisab, et samuti toimub teenuste arendamises pidev innovatsioon ja kontekstile kohandamine, mis teeb sotsiaaltöö uurimise põnevaks ja keerukaks samaaegselt. Strömpl (2006) pakub välja, et üks viis muutuvat olukorda dokumenteerida ja ülevaadet toimuvatest protsessidest saada on tegevusuuring. Osalus-tegevusuuring annab võimaluse praktika arendamise eesmärgil teha koostööd erinevate osapooltega ja uurida toimuvaid protsesse, mistõttu koosneb tegevusuuring aruteludest, mille käigus uurija ja uuritavad valmistavad ette ja viivad läbi sekkumisi ning hindavad neid (Strömpl, 2006:47).

Uggerhoj (2012) järgi võimaldab sotsiaaltöö praktikauurimus seda, et igapäevane sotsiaaltöö praktika ja uurimuse protsess arendavad ühiselt ja on kooskõlas kõigi osalejatega. Koostöö võib ilmneda erinevalt näiteks uurimustööd kavandavad ja arutavad nii praktikud kui uurijad koos, uurimustöö eesmärgid ja küsimusi arutatakse kogu protsessi jooksul, need on osa protsessist ja arengust, mis omakorda annab panuse olemasolevasse protsessi ja võimaldab parima tulemuse.

Löfströmi (2011) järgi kasutatakse uuringu läbiviimiseks uuringu käigus kogutud materjale, päeviku vormis kirja pandut, refleksioone, informaalset intervjuusid, memosid, märkmeid jne. Mõttepäeviku ehk refleksioonipäeviku pidamine tähendab oma kogemuste, tähelepanekute ja tunnete kirjeldamist ning uuritavas keskkonnas toimuva märkamist ja analüüsi. Spontaanne kirjutamine tähendab, et kirjutatakse üles kõik mõtted just sellisel kujul, nagu nad pähe tulevad.

Seega on tegevusuuring oma olemuselt koostööpõhine ehk kaaskirjutamine ning võimaldab koos teiste projektis osalejatega protsessi uurida ja analüüsida (Löfström, 2011:4-8). Käesolev

tegevusuuring on kirjutatud koos seitsme koolitusprogrammi loomisel osalenud inimesega, kellega koos arutlesime uurimuse eesmärkide ja küsimuste üle ja kes panustasid uurimusse pidades refleksioonipäevikut ja tegid sellest protsessi lõpus kirjaliku kokkuvõtte.

2.2 Uurimuse käik

Alates 2020. aasta veebruarist juhib Sotsiaalkindlustusamet Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetused 2014-2021 programmi „Local Development and Poverty Reduction projekti „Riikliku perelepitussüsteemi loomine“, mille raames on perelepitajate alus- ja täiendkoolitamine oluliseks tegevuseks.

Kogu riikliku projekti eesmärk on luua riiklik perelepitussüsteem, selleks, et lapse elukorraldust puudutavad vaidlused (elukoht, suhtluskord vanematega, ülalpidamisküsimused, kasvatusküsimused) lahku läinud vanemate vahel leiaksid lahenduse kohtuväliselt perelepitaja kaasabil. Projekti lõpuks (2024 jaanuar) on välja töötatud riiklik perelepituse korraldus- ja rahastusmudel, teenus on kättesaadav kogu riigis, teenuse sihtrühmade teadlikkus ja valmidus teenust kasutada on tõusnud.

Vabariigi Valitsusel on kavas hakata pakkuma riiklikku perelepitusteenust alates 01.07.2022. Selleks, et oleks võimalik katta ära vajalik sihtgrupp, milleks on 3000 paari ehk 6000 lapsevanemat üle Eesti, vajatakse seni koolitatud perelepitajatele lisaks minimaalselt 40 uut perelepitajat.

2020.aasta novembrist 2021.aasta märtsini valmis projekti olulise osana koolituse aluseks olev perelepitajate baaskoolitusprogramm.

Uurimustöö alguseks võib lugeda 2020. aasta oktoobrit, mil Sotsiaalkindlustusamet kuulutas välja konkursi Lasteakaitse osakonna Arendus- ja ennetustalituse perelepituse projektieksperti ametikohale. Tegin otsuse kandideerida viimastel päevadel, olles eelnevalt vestelnud Sotsiaalkindlustusameti vastava spetsialistiga, arutlenud Lepituse Instituudi meeskonnaga ja perekonnaga. Täpsustasin perelepituse projektieksperti tööülesandeid, tööandja ootusi ja kaalusin enda võimeid ja võimalusi sellega toimetulekuks. Antud kohale kandideeris üle kahekümne soovija ja toimus kolm kandideerimisvoor. Lisaks põhjalikule elulookirjeldusele ja esseele tuli esitada koolituste või ettekannete esitlused, kandideerimine lõppes intervjuuga. Ametikoha ametijuhendis kirjas olnud tööülesandeks oli lisaks perelepitajate aluskoolitusprogrammi loomisele kogu koolitusmudeli ja tingimuste väljatöötamine, osalemine perelepitusalastes arendustegevustes, seadusloome protsessis jms.

Minu hinnangul ei ole võimalik ühel inimesel luua taolist põhjalikku ja sisukat materjali, samal seisukohal olid minu kolleegid Lepituse Instituudist, seega juba esees ja intervjuul jagasin enda arusaamu, kuidas luua võimalikult kvaliteetne ja sisukas koolitusprogramm perelepitajatele. Sealjuures oli minu jaoks väga oluline kogemus AL- Institute perelepitajate treeningprogrammi läbimisel ja sellel, et programm võiks valmida koosloome protsessis kogemustega perelepitajatega ning arvesse saaks võetud kõik mujal maailmas kasutatavad head teadmised ja praktikad.

Samal perioodil detsembris 2020 valmis Sotsiaalkindlustusameti tellimusel „Ekspertanalüüs perelepitusteenusest kuue Euroopa riigi võrdlusel” .

Kandideerides otsustasin, et kui osutun valituks ja mul avaneb väljakutset pakkuv võimalus perelepitajate koolitusprogrammi loomisel osaleda, uurida toimuvat teadlikult ja saadud teadmised ja kogemused jäädvustada uurimustööna.

Valituks osutudes alustasin koos koolitusprogrammi koostamisega ka uurimustööga, kasutades osalus-tegevusuuringu metoodikat. Kõik koolitusprogrammi loomisel osalenud professionaalid pidasid kogu protsessi kestel eneserefleksioonipäevikuid ja programmi valmimise järgselt tegid päevikust kirjaliku kokkuvõtte. Uurimuses osalesid kaks sotsiaalkindlustusameti ametnikku, Lepituse Instituudi meeskond, kelle hulgas on viis perelepitaja väljaõppe ja kogemusega inimest, sh kaks psühholoogi, terapeut, neli superviisori ja coachi väljaõppe ja kogemusega inimest, kohtunik, kohaliku omavalituse sotsiaalvaldkonna juht. Lisaks osales uuringus minu superviisor, kes pidas refleksioonipäevikut ja tegi samuti kirjaliku kokkuvõtte sellest ning seeläbi toetas minu reflekteerimisprotsessi.

Protsessi jooksul olin mitmes rollis: uurija , sotsiaalkindlustusameti perelepitusprojekti projekti ekspert, kes vastutas perelepitajate koolitusprogrammi sisu, koostamise ja valmimise eest; programmi loomise protsessi juht ja koolitusprogrammi kokku kirjutaja koostajate meeskonnale. Uurija rollis pidin tegema valikuid, milliseid materjale uuringu jaoks saan kasutada ja millised jätan eetilistel kaalutlustel välja. Meeskonnaliikmete refleksioonipäevikuid ma uuringus ei kasutanud, sest kogu päevikutesse kirja pandud informatsiooni ei soovinud uuringus osalejad avaldada. Seega kasutasin osalejate endi poolt tehtud päevikute kokkuvõtteid, milles uuringus osalejad teevad ise valiku, mida nad jagada soovivad. Koolituse protsessi uurimiseks olid päevikute kokkuvõtted piisavad.

Analüüsin uurimuses erinevate osapoolte refleksioone ja samuti koolitusmoodulite kirjutamise aegseid kommentaare ja tähelepanekuid materjalile. Uurimismaterjali moodustavad minu refleksioonipäevik ca 10 682 tähemärki, osapoolte refleksioonipäeviku kokkuvõtete kogumaht oli 23 255 tähemärki, kõige pikem ulatus 5857 tähemärgini ja lühem oli 1725 tähemärki. Uurimustöö teine osa on valminud koolitusmaterjal 242 lehekülge 12 kirjas 1,5 reavahega ehk 329 776 tähemärki.

2.3 Eneserefleksioon

Enesereflekteerimiseks kasutasin samuti refleksioonipäevikut ja regulaarseid kohtumisi superviisoriga (7 kohtumist), kellega leppisime kokku, et ta peab minu protsessi jooksul samuti päevikut ja teeb sellest kirjaliku kokkuvõtte.

Minu seotus perelepitusvaldkonnaga on alguse saanud paarkümmend aastat tagasi ja seda eelkõige professionaalina. Esimene oluline professionaalne kokkupuude vaidlevate lapsevanematega algas siis, kui töötasin 2000. aastate alguses kohalikus omavalitsuses lastekaitse spetsialistina, kus minu töö üks osa oli toetada lahku läinud ja vaidlevaid vanemaid kokkuleppele jõudmises. Enamlevinud praktika oli sel ajal see, et vaidlevad vanemad pöördusid kohtusse ja nende elu korraldati kohtu otsusega, mis aga tihti ei andnud soovitud tulemusi ja vaidlused laste teemadel jätkusid ja konfliktid läksid teravamaks ning lapsed said kahjustatud.

Mulle on alati pakkunud põnevust olla konfliktide vahendajaks ja toetada nende lahendamist. Olen aastakümnete jooksul otsinud teadmisi ja proovinud rakendada õpitut eelkõige lepitajana, seda ka erinevates rollides olles. Esimese erialase spetsiaalselt perelepitajatele mõeldud koolituse läbisin 2008.-2009. aastal. Minu jaoks jäi koolitus väga teoreetiliseks ja kordas erinevaid erilalaseid väljaõppeid ning minu jaoks ei olnud praktilises töös perelepitajana võimalik neid teadmisi rakendada. Kümme aastat hiljem olin ise üks perelepitajatele mõeldud koolituse korraldajatest Tartus, programm oli sama ja koolitavate tagasiside sarnanes minu enda aastate taguse kogemusega. Praktiseerisin ise perelepitajana pidevalt ja samuti otsisin jätkuvalt teadmisi ja soovisin leida perelepitajatele võimalikult sisukaid võimalusi väljaõppeks. Lepituse Instituudi loomisega 2017. aastal õnnestus meil riigi toetusel tuua Eestisse esmakordselt Euroopa standarditele vastav perelepitusalane väljaõpe, läbisin selle treeningprogrammi ja sain aru, et taoline treening on tõhus ja toetav

koos antavate teadmiste ja praktilise treeninguga selleks, et asuda tööle konfliktsete vanematega kokkuleppe saavutamiseks.

Arvestades eelnevat seotust ja pühendumust oli võimalus taolise koolitusprogrammi loomisel osaleda minu jaoks ühest küljest väljakutse ja proovilepanek, kuid teisalt võimalus panustada perelepitavaldkonna arengusse ja seeläbi areneda perelepitaja ja uurijana.

Uurija päevik

Tööd alustasin lähteülesande ja ootuste kaardistamisega. Ülesanne oli luua terviklik ja põhjalik perelepitajate koolitus-treeningprogramm. Ajakavastamine oli samuti üks esmaseid ülesanded, 160-tunnine pikkune koolitusprogramm koos teoreetilise ja praktilise osa kirjeldamisega pidi valmima nelja kuu jooksul vahemikus 04.11.2020-04.03.2021.

Samal ajal pidin uurijana planeerima uuringu, sõnastama esialgse eesmärgi ja mõistma metodoloogilisi aluseid.

Ootused koolitusprogrammile olid suured, see pidi olema võimalikult kaasaegne, sisutihe ja vastama Euroopas tunnustatud kvaliteedile. Lisaks oli vaja kirjeldada koolitusel osalejatele esitatavad nõudmised, koolituse lõpetamise tingimused ja kriteeriumid. Läbi tuli mõelda ka see, millistele nõuetele peaksid vastama koolitajad.

Kõige keerulisem minu jaoks oli alustamine. Mul läks mitmeid tunde ja päevi erinevate meeskondadega aruteludeks, kõik olid valmis ja ootel, mina lihtsalt ei teadnud kust alustada.

Pidin samaaegselt alustama koolitusmaterjali loomisega ja uurimisega. Koolitusprogrammi loomise alused ja teadmised sellest, mis mujal on tehtud, ootused ja tagasiside, mis olime kogunud osalejatelt toimunud koolituse ajal oli olemas. Hiljem mõistsin, et minu jaoks oli keeruline töötada välja sobiv raamistik, milliseks kogu programm võiks kujuneda, leida õige stiil. Uurijana pidin kõigepealt leidma vastused küsimustele miks ja mida ma teen, sõnastama eesmärgi ja küsimused millele vastata ja leidma viisi kuidas planeeritud teostada.

Tajusin protsessi alguses nii suurt vastutusekoormat, et töötasin supervisioonis enda kasvava ärevuse teemaga ja proovisin leida igas olukorras töötavat meetodit enda ärevuse vähendamiseks. Vaja oli minu jaoks kiiresti kättesaadavat viisi, kuidas leida sisemine rahu ja tasakaal ja taastada töövõime. Superviisor: „Tundus, et Ailal tekkis enda loodud rohi kasvanud ärevusele, suurele esseisvale tööle ja sellega seotud määramatusele”.

Kahjuks ei ole perelepitusalaste koolituste jaoks väljatöötatud programmid tutvumiseks kättesaadavad, kui siis ainult üldjoontes. Lahenduse leidsin, kui hakkasin uurima sotsiaalvaldkonnas laiemalt kättesaadavaid erinevatele professionaalidele mõeldud koolituste manuaale. Kogu kirjutamise protsessi ajal analüüsisime ja peegeldasime vastastikku kõikide meeskonna liikmetega arusaamu ja minu roll oli teha kokkuvõtteid ja viia sobivad muutused sisse. See, et me loome programmi koosloome protsessis, mitte igäüks ei kirjuta ühte osa olime juba üsna alguses otsustanud. Mina olin ühendaja ja teostaja rollis. Kirjutasin vastavalt koos loodud sisupunktidele põhiosa kokku ja seejärel said teised osalised lisada endi arusaamu ja täiendusi ja küsimusi.

Läbipõlemine

Novembri lõpu märkmetest selgub, et muretsen kõikide väljakutsetega toimetuleku üle, olen tänulik inimeste eest enda ümber ja vaimustun uutest ideedest. Möödamattes mainin väikseid terviseprobleeme, loodan, et kui teen ühe töövaba päeva siis kõik möödub...korraks see nii oligi. Loen täna enda päevikut ja imestan, et kohe ei saanud aru märkidest, mis viitasid ülepingele ja sellele, et olen taas vaimustunud niivõrd tööst, mida teen ja kannan mööda minnes kõik teised rollid välja aga ei suuda iseendas ära tunda algava kriisi märke. Kolmanda moodulini püsisime ilusti etteantud ajakavas, töö sujus. Järgmise moodulina olime planeerinud V mooduli, sest lootsime, et saame neljanda ehk õigusmooduli loomise ajaks kirjutada sisse juba ka selle, kuidas perelepitus on seadustatud Eestis.

Arvestades minu mitmeid rolle ja ületöötamist juhtus detsembris ühel päeval see, et ma tajusin arvuti taga istudes ja lugedes, et minu nägemine hägustub. Tegin pausi ja olukord taastus, kuid muster hakkas korduma. Ignoreerisin seda seni kuni nägemine hägustus ja peavalud ei allunud enam tavapärastele ravimitele. Seepeale tegin kaks ekraanivaba päeva ja olukorra leevenedes toimetasin edasi samas mahus. Ühel öösel ma ei saanud enam hingata ja mul oli südames kohutavalt valu...juhtus nii, et olin sunnitud tegelema enda ravimisega ja taastumisega. Olukord oli keeruline, sest programmi loomise ajakava oli seotud veel teiste perelepitusteenuse käivitamise projekti osadega ja taoline pinge ja vastutus ei toetanud kuidagi kiiret taastumist.

Superviisor: „Aila on erakordse kohuse-ja vastutustundega inimene. Ülipõhjalikult süvenev ja ülesandele pühenduv. Maksimaalselt ülesandele keskendumine on seotud riskiga tegevusse uppuda ja ennast kahjustada. Tegutseb äärmiselt suures pinges.”

Läbipõlemine ei ole mulle võõras teema, minuga on seda varasemalt juhtunud. Samas viimased kümme aastat olen suutnud läbipõlemisele viitavad märgid endas ära tunda ja püsida tasakaalus. Seetõttu olin üllatunud, et lasin sellel juhtuda...Olin enda peale tõsiselt pahane. Suutsin resoluutselt tegutseda, võibolla ka seetõttu, et mu keha sundis mind olema pikali ja puhkama. Kõige raskem oli sõnastada enda seisundit meeskonnale ja anda teada, et ma pean nüüd võtma aja tervenemiseks.

Väga palju toetas mind sügav mõistmine kolleegide poolt ja nende tegutsemine. Mul õnnetus olukord stabiliseerida üsna kiiresti ja superviisori toel asusin planeerima tööd ja enda taastamist. Mul on siiani seinal taastumiskava ja täna saan kirjutada, et olen paremas vormis kui varem nii vaimselt kui füüsiliselt. See paratamatu kriis andis mulle võimaluse vaadata veel sügavamale endasse ja leida üles ressursid, millele toetuda selleks, et edasi tegutseda.

S: „Aila otsustas endale koostada nn Heaolu programmi, mis tähendab täpset nädala päevakava ja hoida seda enda silme all, et ei ununeks. Ta asus päevakava täitma sama intensiivsuse ja pühendumusega nagu ta kõike teeb.”

Vahepealsed refleksioonid on kirjutatud paber kandjal ja seetõttu mõneti raskesti loetavad, sest mu tervis ei lubanud töötada ekraani taga.

Märke taastumisest võib lugeda jaanuari lõpust: „ Olen väsinud, samas põnevil. Nii äge aasta on olnud ja uus töötab tulla põnevamgi! Väsimus-tüdimus-alla anda tahtmine on minuga olnud, vajan aega iseendaga olemiseks! Mõtlen ikka, et kas vean lõpuni välja selle tempoga. Samas midagi minu sees kinnitab rahulikult, et kõik sujub.”

Veebruari alguses alustasin juba tõsisema taastumisprogrammiga, jälgides unerežiimi, töötunde, liikumist, toitumist. „ See töötab, ma olen energiline, motiveeritud ja tahan täiega teha jälle asju! Kuskilt ei valuta.” Loen 14. veebruari sissekandest.

Kui kõrvutan koolitusprogrammile antud kommentaare ja enda päevikut näen üsna selgelt, et tõlgendasin asjakohaseid kommentaare ja ettepanekuid enda terviseseisundist tulenevalt teisiti kui varasemalt või siis kui olin juba taastumas. Olin emotsionaalselt vastuvõtlikum ja haavatavam, mul oli raskem ennast keerulistes situatsioonides tasakaalustada.

Ma olin väga õnnelik selle üle, et suutsin läbipõlemist võtta arengukohana ja pöörata selle enda kasuks tööle ja seda suhteliselt lühikese ajaga. Koolitusprogramm sai valmis tähtajaks ja kõigi protsessis osalejate heakskiidu.

Uurijana võtan seda kui head ja õpetlikku materjali, mida uurimuse osana kasutada ja mis aitab ilmetada minu uurimust, ehk kirjeldab perelepitusalase koolitusprogrammi ühe osalejaga toimunut ja seda, et ühe eesmärgi nimel töötav professionaalne meeskond suudab läbida kriisid nendest õppides ja arenedes.

2.4 Andmete analüüs

Analüüsin kirjalikku materjali, milleks on loodud koolitusprogramm (7 moodulit), koolitusprogrammi loomise ajal materjalile lisatud kommentaarid, arutelud ning seitsme koolitusprogrammi loomisega seotud meeskonnaliikme refleksioonipäeviku kokkuvõtted.

Kirjaliku teksti kasutades uurimismaterjalina soovin leida vastuseid tegelikkuse kohta (kuidas oli/on?), teksti tootjate kohta (mida arvab ja tunneb?), mille alusel jagasin analüüsipeatükis esitatud tulemused iga mooduli puhul kolme ossa: vajadused, meeleolud ja arutelu teemad. Teksti kvalitatiivse uurimise eesmärgiks on teksti uurimise kaudu teha järeldusi teksti loojate ja olukorra kohta. Samuti proovin olla analüüsis allikakriitiline(Lagerspetz 2017). Tundes inimestena kõiki osalejaid võin loota, et analüüsiv tekst on loodud eelkõige eesmärgiga panna kokku võimalikult hea koolitusprogramm ja enese reflekteerimine on kõigi osalejate jaoks arusaadavalt üks protsessi osa. Kõik uurimuses osalejad soovisid anda oma panuse perelepitusalasesse arendustegevusse.

Koolitusprogrammi loomise alguses rääkisime läbi samaaegselt toimuva uurimuse tegemise asjaolud, eesmärgid ja küsimused, mis said protsessi jooksul täpsustatud. Kõik osalejad olid uurimuses osalemisega nõus ja on lubanud enda refleksioonipäevikust teha väljavõtteid ja kasutada tsitaate. Osalejatel on mõistetav ka see, et nad võivad olla ära tuntavad, sest tegemist on kitsa valdkonna professionaalidega ja nende rollide kirjelduste kaudu on võimalik nad isikutena tuvastada. Kõik osalejad olid valmis ka osalema mitte anonüümsetena.

Andmeid analüüsides kasutasin avatud kodeerimist. Esmalt kodeerisin materjali osalejate järgi O1, O2 jne. Materjali analüüsimist alustasin osalejate refleksioonipäevikute kokkuvõttest, mis minu jaoks oli kõige uuem materjal. Läbi selle proovisin jõuda materjali seemise loogikani, eristada olulise ja ebaolulise, et jõuda seosteni ja teemadeni, mis vastaksid uurimustöös esitatud küsimustele (Lagerspetz 2017:201). Lähtusin Lagerspetzi arvates tõhusaimast võimalusest teha esialgsed märkmed ja süstematiseerida osapoolte teemad. Otsingulise analüüsi käigus tekkisid esimesed kategooriad vastustena uurimisküsimustele. Edasi võrdlesin osalejate refleksioonipäevikute kodeerimisel saadud materjaliga ja püüdsin

leida laiemad kategooriad. Koolitusmaterjali ja kommentaaride osas süstematiseerisin arutelu ja kommentaaride teemad moodulite ja koolitusteemade kaupa. Lõpuks sidusin refleksioonipäevikute analüüsi paradigmad koolituse ajal toimunuga. Valikulise kodeerimise käigus konstrueerisin üldise teooria leidmaks vastuseid uurimuse küsimustele.

Lagerspetzi (2017) järgi on empiiriapõhise teorialoome eeliseks analüüsi avatus ja tõlgendused on analüüsitud materjaliga otseselt seostatavad. Puudusena toob ta välja selle, et teoreetiliselt huvitavaid üldistusi on keeruline teha. Uurimustöö lisana on esitatud refleksioonipäevikute kokkuvõttes valminud tabel päevikutest tulnud teemadena, kus on näha ka teemaga seotud aeg mooduli numbrina.

Lõpuks sidusin refleksioonipäevikute alusel loodud materjali koolituse moodulite loomise ajal toimunud teemade ja aruteludega.

3. UURIMUSE TULEMUSED

Materjali analüüsi esitan moodulite valmimise ajalises järjekorras, alustades programmi alguses koolitusmaterjalide sisu ja ajakava planeerimisega ja lõpetades koolitusmaterjali valmimisjärgse viimistlemise perioodiga.

3.1 Sisu planeerimine ja ajakava – vanad emotsioonid ja suur vastutus

Perioodil **1.11.20 – 9.11.2020** selgus see, et meie panus on oluline teavitustöö tegemisel ja selle planeerimisel. See eeldas meilt kõigilt kaasa mõtlemist, intervjuude andmist, näidis lepitusprotsessi läbiviimist jms. Osalejad kirjeldavad novembri jooksul toimunut kui ühte pingelist ja kiiret perioodi.

Vajadused

Enne esimese mooduli kirjutama hakkamist oli vaja planeerida koolituse moodulite hulk, orienteeruv sisu, maht ja teha ajakava. Tänuks sellele, et Lepituse Instituudi meeskond on perelepitajate aluskoolituse sisu ja planeerimisega tegelenud juba 2017. aastast, meil on mitmeid omavahelisi arutelusid ja dokumente (sh kinnitatud õppekava) juba loodud, saime esialgse koolituse struktuuri ja ajakava kiiresti paika ja alustasime tööd.

Arutelu teemad

Koolituse maht ja ülesehitus oli teema, millega olid kõik osapooled eelnevalt palju juba tegelenud ja selle üle arutelusid ei olnud. Kommentaaridest selgub, et natukene arutlesime selle üle, millises järjestuses moodulid peaksid valmima, kuna perelepitust puudutav seadusandlus oli alles loomisel ja õigusmooduli sisu osas on see väga oluline komponent siis otsustasime õigusmooduli kirjutada kõige viimasena, kuigi väljaõppe loogika järgi on õigusmoodul IV moodul.

Meeleolud

Tihedast ajakavast tingituna tekkisid ettepanekud regulaarseteks kohtumisteks; sotsiaalkindlustusameti meeskonnaga olid regulaarsed kohtumised kord nädalas, kus arutati läbi tekkinud küsimused, anti selgitusi kommentaaridele või jagati tundeid.

Lepituse Instituudi meeskonnaga toimusid kohtumised vajaduspõhiselt, eraldi inimestega siis, kui antud kommentaarid või materjal tekitasid lisaküsimusi ja kõigiga koos emotsioonide

jagamiseks ja suuremate teemade üle arutlemiseks, kohtumised toimusid vähemalt korra iga mooduli valmimise ajal.

Osapoolte reaktsioonid valminud ajakavale olid sarnased. Enamus meist mõistis ajakava visuaalselt nähes, et oleme endale võtnud väga suure kohustuse ja vastutuse, lisaks meie kõikidele muudele väljakutsetele oma rollidest tulenevalt ja loomulikult kajastuvad selles ka üleilmsest COVID-19 pandeemiast tulenevad väljakutsed ja sellega seonduv määramatus. Kõik osalejad kirjeldavad tiheda ajakavaga seonduvaid hirme ja ärevust nt: O3: „*Praegu seda kirjutades tundub see kõik unenäolise ja ulmelisena. Mul on olnud palju küsimusi ja vastakaid tundeid selles protsessis.*”

Osalejad kirjeldavad elevust, põnevust ja teisi positiivseid emotsioone eeloleva protsessi suhtes. Uurimuses osalejaid valdasid sellel perioodil intensiivsed ja vastuolulised tunded, millega kõik pidid tegelema, et saaks keskenduda koolitusprogrammi loomisele.

Näiteks saab lugeda refleksiooni kokkuvõttest, kuidas aastatetagused teemaga seotud emotsioonid taas üles kerkivad: O1: „*Mul on sellest ajast (algus) palju vastuolulisi tundeid. Programmi loomisel osalmine tõstis esile taaskord tunded-mõtted-mälestused, mis on meid lepituse poole vaatama ja sellega tegelema suunanud aastaid tagasi. Nostalgiat, pettumusi lepituse senises korralduses, natuke lootusetust ja naiivset usku lepituse taaskord riigi reguleerimise osas...*”

3.2 I Lepituse olemus ja suhtlemisteooriad – didaktiline osa ja perelepitaja isik

Esimese mooduli kirjutamise ajal **9.11.20-22.11.20** selgus, et materjal peab olema võimalikult selge, et ükskõik kes saaks selle järgi koolituse läbi viia.

Vajadused

Alustasime õpetamise üldiste aluste kirjeldamisega, kus on kirjas ka aluskoolituse loomise alused. Üldjoontes oli selge, mida esimene moodul võiks sisaldada ja et arvesse tuleks võtta ka rühma moodustamiseks ja tutvumiseks vajalikud asjaolud. Keerulisem oli viia mooduli sisu täpsemaks ja lahti kirjutada. Esimeses moodulis oli oluline edasi anda lepituse ja perelepituse olemus ja mõisted selgitada. Samuti pidasime kõik vajalikuks alustada kommunikatsiooni ehk suhtlemise teema käsitlemisest. Otsustasime esimeses moodulis anda ülevaate ka lepitusprotsessist ja selle osadest.

Arutelu teemad

Pidasime vajalikuks alustada pedagoogilistest paradigmatel, juba ainuüksi sõna didaktika tekitas eriarvamusi ja diskussiooni. Kokkuvõtteks jõudsime ühisele seisukohale, et materjal võiks olla keeleliselt arusaadav ja sisaldaks võimalikult vähe võõrsõnu. Väljakutseks kujunes kõik oluline lühidalt ja sisutihedalt kirja panna. Tekstis on palju ümbersõnastamisi ja täpsustusi ja konsentreerimist. Palju arutelusid oli õppe teoreetilise ja praktilise osa ja selle sidumise ning ülesehitamise võimaluste vahel, et oleks arusaadav, miks on tähtis siduda teoreetilised teadmised koheselt praktilise kogemusega. Tõime sisse Kolbi (2013) kogemusõppe tsükli mudeli ja kirjelduse, et selgitada kogemusõppe tähtsust ja anda seeläbi tähendus sellele, et õppimine ja arenemine saab toimuda läbi isikliku kogemuse ja kaasatuse, tehes omandamise tõhusamaks kui ainuüksi kellegi õpetuse või koolituse kuulamine.

Arutelu tekkis ka selle üle kui palju ja mida sisse tuua programmi rühmadünaamikat puudutavast teadmisest ja nende protsesside tähtsusest ja kirjeldusest. Kõikidel osalejatel on selgelt väljakujunenud eelistused, milliseid rühmadünaamikat puudutavaid teadmisi ta kasutab, materjali paljusus tegi valiku keeruliseks. Rühmaprotsesside tähtsus sai kirjeldatud väga konsentreeritult mitmeid autoreid kaasates ja rühma arengu etapid on edasi antud tabeli kujul, kirjeldades etappi, rühma liikmete võimalikke reaktsioone ja juhi rolli erinevate reaktsioonide vastusena.

Milliseid tuntud paradigmasid kasutada ja kuidas selgelt sõnastada tekitas mitmeid arutelusid ja küsimusi.

Eesti perelepituse arengu tutvustus osutus mõneti keeruliseks, varasemalt olime sellega tegelenud, me kõik oleme olnud osalised ühel või teisel viisil perelepituse arendamises, koolitamises ja praktiseerinud erinevatel aegadel, seeläbi tekitas loo objektiivne kirjeldamine raskusi ja esile kerkis ka varasemast pärinevaid emotsioone.

Mitmed autorid on lepitusprotsessi võimalikke kirjeldusi loonud ja erinevaid faase kirjeldatakse 5- 16 ni. Lõpuks proovisime luua meie enda Eesti konteksti sobiva mudeli erinevate tunnustatud autorite põhjal.

Mõningaid arutelusid tekitas mooduli jooksul tehtava praktilise töö kirjeldamine. Meie kõigi jaoks oli selge, et üks osa igal moodulil on juhtumipõhine rollimäng, st perelepitusseansi läbimängimine, mille lähteülesanne on seotud mooduli teemaga ja selle hilisem reflekteerimine. Arutelu tekitas ka küsimusi, kuidas täpselt ja kas üldse on vajalik kirjeldada nt

tutvumisharjutusi ja teisi rühmaprotsesside toimimiseks olulisi tegevusi. Oli neid, kelle arvates see on elementaarne ja koolituse läbiviijate pädevus peaks olema selline, et neid harjutusi pole vaja ette anda, samas oli täpselt vastupidiseid arvamusi, et kõik tuleks võimalikult täpselt kirjeldada. Jõudsime teatud kompromissini sellega, et kirjeldame mooduli lõpus olevas harjutuste osas täpselt ühte võimalikku tutvumismängu ja mainime, et antud eesmärgil võib kasutada ka teisi viise ja nimetame mõned võimalikud.

Otsustasime harjutuste osas lõpuks kirjeldada täpselt ka juhtumipõhise rollimängu printsiipe, koolitajate presentatsiooni perelepitusest, kui see on vajalik ja lisasime perelepitusjuhtumi supervisiooni osa, kui peaks tekkima osalejatel mõne praktilises töös oleva juhtumi arutelu vajadus.

O1: *„Olulisim komponent oli minu jaoks koolituse teooria ja praktika tasakaal. Õigupoolest rõhu asetamine praktilise kogemuse kaudu õppimisele. Teooria, sh lepituse filosoofilise aluse ja konfliktiteooriate tundmine on üliolulised aga hakkavad lepitajaks õppijale kasu andma siis, kui neid saab kohe õppeprotsessi algusest peale praktiliselt läbi katsetada. Usun, et praktiline kogemus, õpitu pidev rakendamine õppeprotsessi käigus annab koolitusel osalejale hilisema vajaliku julguse inimestega tööle hakata ja toetub õpitud võtete kasutamisele ka hilisemas lepitajatöös.”*

Meeleolud

Kõikidel ei õnnestunud kogu aeg lugeda ja kommenteerida, tekkisid süütunne ja pinged sellega seonduvalt. Otsustasime, et igaüks valib enda jaoks teemad, mis kõnetavad või millest on teadlikum ja panustab nendesse rohkem. Viimast mõtet väljendas üks meist nii: *„Proovisin olemas olla ja järje peal püsida. Tajusin, et kõik olid olemas ja panustamas erinevat moodi”* (O3). Mooduli ülesehituse valmis saades pannakse see kõigile veelkord täiendamiseks ja kommenteerimiseks, paralleelselt sellega toimub juba uue mooduli sisu loomine, selle järgselt vaadatakse uuesti üle kommentaarid ja tehakse vajadusel muudatused ja parandused. Vastutuse hajutamine langetas tekkinud pinget.

Mooduli lõpus on kasutatud kirjanduse loetelu viidete põhjal ja lisana antud juhtumipõhise rollimängu rollide kirjeldused .

3.3 II Konfliktoloogia - kõik sujub, rahulolev meeskond.

Teise mooduli **23.11.20-13.12.20** põhiteemaks oli konfliktiteooria- ja dünaamika, konfliktid perekonnas ja lahkumineku tasandid. Materjal, mida läbi töötada oli palju, samas perekonfliktidest rääkides oli oluline seada esiplaanile perelepituse fookus. Selle mooduli juures kaasasime palju Aloys Leyendeckeri kirjutatut.

Vajadused ja meeleolud

Meeskonnaliikmed ammutavad minuga koos uusi teadmisi ja on eneserefleksioonides ausad: „Mulle meeldis see, et vaatasin kirjandust ja lugesin ja revideerisin oma teadmisi ja tekitasin süsteemi oma peas. Äge oli lugeda kõike uut nendel teemadel!” (O6). Minu enda refleksioon selle mooduli jooksul kirjeldab sujuvat protsessi ja rõõmu selle üle, et vaatamata kiirusele püsime graafikus ja kõik vajalik on tehtud. Meeskonnatöö sujub ja suutsime vahepeal kõik panustada perelepitusalase teavitusseminari ettevalmistamisse, anda mitmeid intervjuusid ja valmis ka sotsiaalkindlustusameti taskuhäälning teemal „Kellele perelepitust?”. Moodul valmis tähtajaliselt. Meeskonnaliikmete rahulolu on tuntav: „Võtsin ja panin enda jaoks kõik süsteemi. Panustamine programmi loomisesse, see on ajalooline!” (O4)

Arutelu teemad

Esimese mooduli kirjutamise jooksul tekkinud segadus oli kadunud, töörütm oli paigas, samuti stiil. Mooduli sisu osas oli kaks põhilist meeskonna liiget, kes valmistasid ette põhimaterjali, mida võiks käsitleda ja teised lugesid, täpsustasid ja arutlesid. Teise mooduliga sujus töö plaanipäraselt, osalejate kommentaaridest selgub, et konfliktiteooria ja perekonna konfliktidest arusaamine ja nende käsitlemisel olulisemad aspektid olid meil kõigil sarnased. Lisaks peeti seda koolitusprogrammi osa tähtsaks.

Kokkuvõtlikult oli selle mooduli kirjutamine sujuvam kui esimese mooduli oma, kommentaarid ja arutelud olid pigem teemal, mis võiks olla mooduli optimaalne maht ja kuidas materjal sellesse mahutada ja konsentreerida. Sisu osas ja teemade valikute osas olime üksmeelel.

3.4 III Perelepitusprotsess - tähtis sisu ja soleerimine

Kolmanda mooduli **14.12.20-03.01.2021** sisuks oli perelepituse olemuse sügavam tutvustamine, perelepitusprotsessi kujundamine, perelepitaja isiksusega seotud omaduste vaatamine, teadlikuks saamine perelepituse olulisematest teoreetilistes lähenemisviisidest.

Vajadused ja arutelu teemad

Oluline oli perelepitusalaste teoreetiliste paradigmade sissetoomine. Perelepitajate olulisemate oskuste väljatoomine perelepitusprotsessi erinevatel etappidel, perelepitaja võimu ja vastutuse küsimus, perelepitajatele oluliste isikuomaduste hindamise skaala, mis on oluline tööriist ka perelepitajate kompetentside hindamisel eksami ajal. Perelepitusalaste võtmeelementide tabelit pidasid kolleegid väga tõhusaks. Moodulisse sisse toodud ökogrammi (Parkinsoni poolt genogrammi põhjal loodud perelepitajate töövahend) kasutamine on Eestis vähetuntud ja senini pole see perelepituses levinud töövahend.

Selle mooduli osas tehtud kommentaaride ja arutelud olid tunnustavad, ühe või teise teema olulisust esile tõstvad jms. Veel enam, selle mooduli tugevuseks pidasid osapooled seda, et käsitletakse teemasid, mida seni Eestis pole õpetatud ja käsitletud, st sellealane teadmised on meil endil samuti madal.

Meeleolud

Kolmandas moodulis käsitletavat teemat on mulle isiklikult väga tähenduslikud ja seega olin selle mooduli juures suure õhinaga, seda enam, et eesti keeles pole sellekohast kirjandust üldse ja nendel teemadel arutlevaid autoreid Euroopas on küll mitmeid, kuid mitte palju. Selleks hetkeks õnnestus mul saada Euroopas väga tuntud perelepitusalase praktiku ja teoretiku Lisa Parkinsoni viimane 2020. aastal välja antud raamat „Family Mediation”, mis on väärtuslik lugemine nii perelepitajale, koolitusprogrammi loojale, kui ka uurijale.

Teiste osalejate jaoks oli see sobiv, et kolmanda mooduli teemad kirjutasin ise lahti ja teised olid lugejate ja peegeldajate rollis, mida võib kokku võtta nii: „*Minu jaoks oli see suuresti Aila töö ehk Aila soolo. Ehk täpsemalt öeldes, kui Aila poleks seda teinud, poleks keegi meist seda teha jõudnud.*” (O1)

Võin öelda, et selle mooduliga töötasin intensiivselt, unustades muud tegemised ja kohustused. Selle mooduli valmimise aja sisse jäid jõulupühad ja aastavahetus. Kirjeldan päevikus, et kirjutan suure mõnuga, samas on täna lugedes võimalik juba aimata märke, mis

viitavad läbipõlemisele. Kurdan rollide segasuse üle, st proovin saada aru enda erinevatest rollidest; uurija, koolitusmaterjali looja, meeskonna juht, sotsiaalkindlustusameti ametnik. Samas loen teiste osalejate refleksioonidest muud: „*Mulle oli see endale kõik uus teadmine ja väga kasulik.*” (O3). Lisaks uutele teadmistele saavad meeskonnaliikmed aru, et ka info, mis koolitusmaterjalidesse jõuab on pingutusest olenemata kiiduväärt: „*...infovoost oli välja selekteeritud see kõige olulisem ja koolitusmaterjalina kirja pandud.*” (O5)

Mulle endale tundus samuti, et see tuli hästi välja ja ma olin innustunud ja motiveeritud. Moodul valmis tähtajaliselt.

3.5 V Lapsed ja perelepitus - läbipõlemine ja kaos

Algselt planeeritud ajakavast seekord kinni pidada ei õnnestunud, sellest moodulist sai ajaliselt pikim ja emotsionaalselt keerulisim **04.01.2021- 25.01.2021**.

Vajadused

Moodulite ajakava planeerides olime teadlikud sellest, et õigusloome aluste ehk perelepituse seaduslike aluste loomine käib, kuid selle valmimine võtab ilmselt aega ja seetõttu planeerisime õigusmooduli, mis koolituse programmi järgi on neljas moodul, tegemise viimasena. Alustasime V mooduli loomist peale III moodulit.

V moodulil käsitletakse eelkõige lapsi ja laste huvisid perelepitusprotsessis. Kirjeldatakse lahutuse ja vanematevaheliste konfliktide mõju lastele, erinevas vanuses lastel ette tulevaid põhilisi käitumuslikke reageeringuid vanemate lahkumineku korral, lapsevanemate toetamise võimalusi perelepituses, laste kaasamist perelepitusse, laste elu korraldamise võimalusi lahutusjärgselt.

See moodul pidi valmis saama plaani järgi 12.05.2021 mooduli sisu osas olid vastutus jagatud ja materjali, mida käsitleda oli meil palju, seetõttu võis arvata, et selle mooduli tegemine võiks olla üks lihtsamaid. Reaalsus kujunes teistsuguseks, mida ilmestab ühe osaleja tähelepanek: „*Palju segadust, raskust ja minnalaskmist oli õhus.*” (O2)

Arutelu teemad ja meeolud

Mooduli tegemise ajal ehk kohe aasta alguses saabus meile tutvumiseks ja kommenteerimiseks Siseministeriumis kokku pandud Perelepitusseaduse eelnõu ja määrus teenuse korraldamiseks. Sellega tutvudes tabas meid mitmeid üllatusi, andsime endapoolsed

kommentaariid ja soovitusid. Kõige suuremaks väljakutseks osutus Rahvastikuministri määruse eelnõu, kus kirjeldati perelepitajate väljaõppe aluseks olevat koolitusprogrammi, seda mida meie olime juba kaks kuud kirjutanud ja mille loomisega olime jõudnud poole peale. Määruses kirjeldatud ootused ja teemad, mida õpetada tulevastele perelepitajatele olid kõik teistsugused, selliseid teemasid ei ole Eestis kunagi kasutatud perelepitajate väljaõpetamisel ja samuti ei pärinenud need meile teada Euroopas toimivatest väljaõpetest.

Seadusloomega seotud asjaolud tekitasid programmi loojate hulgas palju segadust ja elavaid emotsionaalseid arutelusid, motivatsiooni langust kirjeldavad enamus osalejaid sellest perioodist.

O6: „*Ma teadsin, et praegu on väga oluline meie kõigi toetus, reaalne abi ja vastutuse võtmine.*”

O1: „*Tundsin süütunnet, et ei ole jõudnud piisavalt panustada ja lugeda...*”

Viienda mooduli sisu osas kujunesid lõpuks arutelud samuti tuliseks, programmi loomisega seotud meeskonnas olid väljakujunenud üsna arusaadavad seisukohad laste kaasamise osas perelepitusse ja see sai ka moodulis kirjeldatud. Me olime varasemalt arutlenud ja kinnitasime selle mooduli loomisel veel üle, et laste kaasamine perelepitusprotsessi eeldab perelepitajalt kõrgemat kompetentsi, kui suudab pakkuda aluskoolitus.

Meieni jõudsid erinevate huvipoolte küsimused laste kaasamise küsimustes perelepitusprotsessi, huvi tundsid justiitsministeeriumi ametnikud, ohvriabi- ja lastekaitsetöötajad sotsiaalkindlustusametist. Laste kaasamise teema tekitas suurt arutelu ja erinevaid vaidlusi. Tegime moodulisse muudatusi ja täiendusi, tõime välja laste protsessi kaasamise eelised ja puudused jms. Lisaks kutsusime huvitatud osapooled ühisele arutelule, kus siis erinevate erialade spetsialistid rääkisid laste kaasamise teemal, sest perelepitusteenuse käivitamise ja seadusloome seisukohast on oluline need teemad omavahel selgitada, tekitades ühise arusaama ja terviklikkuse laste huve ja vajadusi puudutavates küsimustes.

Meeleolud

Eneserefleksiooni osas kirjeldatud läbipõlemine sai alguse sellel perioodil. Periood tekitas kõigis paraja segaduse, väljendusid hirm, ebakindlus, ükskõiksus. Valdasid tugevad ja rasked tunded; viha, hirm, lootusetus. Koolitusprogrammi loomise meeskond sai tasakaalu seeläbi, üks meeskonna liige võttis vastutuse ja asus juhtima protsessi ja tegelema poolelioleva

mooduli loomisega, samas oli kõik teisiti, raske oli keskenduda. Tekkinud tööruum oli häiritud.

Vabariigi Valitsuse tagasiastumisega 12.01.2021 muutusid mitmed asjaolud ka perelepituse koolitusprogrammi ja perelepitusteenuse käivitamisega seoses. Selle ajani oli vastutus perelepituse seadustamise protsessi ees Siseministeeriumi Rahvastikuministri bürool, valitsuse tagasiastumine tähendas seda, et asjaolud ilmselt muutuvad ja nii kaua, kui uus valitsus pole moodustatud ja ametisse nimetatud on perelepitusteenuse seadustamine peatunud. Uue valitsuse ametisse nimetamise järgselt selgus, et Rahvastikuministri bürood enam ei ole ja perelepitusalase seaduse loomine liigub Sotsiaalministeeriumi vastutusalasse, kõik protsessid algasid sellega algusest. Uus valitsus seadis perelepitusteenuse käivitamise prioriteetsete tegevuste loendisse. Perelepituseaduse eelnõu saabus kommenteerimiseks uurimustöö kirjutamise lõppfaasis 29.04.2021.

V mooduli loomise aega iseloomustavad kõik uurimuses osalejad kui väljakutseterohkeimat perioodi perelepitusalase programmi loomise ajal. V moodul valmis 25.01.2021.

3.6 VI Eneserefleksioon - isikliku eeskuju tähtsus ja rõõm

26.01.2021-09.02.2021 Kuuenda mooduli sisu on seotud emotsioonide ja refleksiooniteemadega perelepituses.

Vajadused, meeleolud

Emotsioonid elus ja lepituses, emotsionaalne intelligentsus, eneserefleksioon, enesesse suhtumine, emotsionaalse survega toimetulek perelepituses, emotsioone tekitavad situatsioonid perelepituses ja sellega toimetulek, perelepitajale olulised omadused. Tegemist on ka viimase koolitusmooduliga enne eksamit ning seega võtab moodul kokku kõik koolituse jooksul tutvustatud ja harjutatud tehnikad, mida perelepituses saab kasutada. Ka osalejad väljendavad teatud eufooria tunnet: „*Põnev, tundub, et see saabki valmis.*” (O3)

Mooduli loomise ajaks oli meeskond tekkinud kriisist välja tulemas, sellest annavad märku refleksioonipäevikud ja sisukad kommentaarid mooduli tegemisel järgmiselt: „*Elevus ja põnevus, materjal hakkab formeeruma, kuidas see lõppvariant võiks välja näha.*”(O1)

Valitsevad tunded on põnevus ja elevus, sest materjal hakkab valmis saama ja pinge langema.

Arutelu teemad

Moodulil käsitletav perelepitaja eneserefleksioon ja isiksuslik areng on kõikide osapoolte hinnangul olulisim teema perelepituses, sest perelepitaja isiksuslikud omadused mõjutavad väga perelepitusprotsessi ja tulemuslikkust. Viimast väljendab üks osaleja nii: „*Oluline on ka see, et lepitajad saavad teha palju tööd oma isikliku arenguga ja identiteediga.*”(O4).Lepitaja isik on olnud läbivalt käsitusel ja fookuses ka kõigi teiste moodulite loomise ajal.

Sisuline arutelu käib selle üle, kuidas ühte või teist terminit paremini sõnastada, millised osad kärpida, mida juurde lisada või laiendada. Meie lemmikuks osutunud tsitaat Montada ja Kalsi (2001) sulest juhatab kogu teema sisse : „ *Emotsioone tuleks lepitusel analüüsida ja läbi töötada osapoolte jaoks eeskujult, et nad võtaksid seda kui mudelit, kuidas enda emotsioonidega tegeleda ning kuidas reflekteerida ja ennast juhtida. See oleks osalejate arengule lepituse kaudu saadud suur võit.*” Ilmsetades meie kõigi arusaama sellest, et perelepitaja isiklikud protsessid peavad olema esmajoonel tasakaalus, et töötada teiste tugevate emotsionaalsete seisundite mõjualas. Lisaks peavad meeskonnaliikmed oluliseks visualiseerimist koolitusmaterjalides, et õppijal oleks lihtsam materjali mõista ja väljendada oma mõtteid nii: „*Oluline on rõhuasetus perelepitaja eetilistele ja professionaalsetele kohustustele, mida ilmestavad sisukad visuaalsed materjalid.*” (O5)

3.7 IV Õigusmoodul - ilma õiguslike alusteta

01.02.2021-15.02.2021 Keeruline on luua teadmisi õiguslikust regulatsioonist, kui pole selgelt teada, kuidas ja milline saavad olema õiguslikud alused lõplikult.

Meeleolud ja vajadused

Palju oli ebakindlust ja kahevahelolekut, eelkõige just selles osas, et milliseid teemasid õigusruumist perelepitajad vajavad.

O1: „*Kokkuvõttena võib kirjapanduga rahule jääda, olulised teemad said kaetud.*”

O2: „*Õigus on ajas muutuv, uued lähenemised, varasemaga võrreldes on see muutunud, hoopis teistsugune, kui oleme varasemalt teinud. Uus nurk, uus vaade.*”

Neljanda mooduli sisu moodustavad perelepitusega seonduvad õiguslikud alused, selle mooduli alused löid meie meeskonna õigusvaldkonna eksperdid ja alles seejärel ühines meeskond küsimusteks ja diskussiooniks. Neljas moodul valmis teatud ajal paralleelselt eelnevaga.

Õigusmooduli teemad, mida käsitletakse puudutavad perekonnaõiguse osa perelepitajatele, lapse heaolu kajastamist seadusandluses, lastekaitsetöö korraldust, lapse hooldusõiguse kokkulepete täitmist puudutavaid õiguslikke aspekte.

Arutelu teemad

Keeruliseks tegi mooduli loomise see, et meil puudub perelepituse õiguslik alus Eestis. Teadsime, et see on loomisel ja mooduli tegemise ajal ka seda, et see on Sotsiaalministeeriumi vastutusallas. Meeskonna liikmed osalesid seadusloomega seotud aruteludel ja üldjoontes olid kursis planeeritavate suundadega.

Arutelu kohaks selle mooduli teemade juures said eelkõige perelepitaja roll kogu süsteemis. Kuna riiklik regulatsioon puudub siis saime lähtuda olemasolevast teadmisest ja sellest, kuidas see on planeeritud olema. Mooduli loomise eest vastutajad kasutasid endi varasemaid koolitamise kogemusi ja teadmisi.

Justiitsministeeriumi esindajad tundsid samuti huvi, mida programmi loojad perelepitajatele õigusmoodulil edasi annavad, seetõttu toimus mooduli loomise ajal ühine arutelu, et kõigi osapoolte ootused, arusaamad ja ettepanekud saaksid arvesse võetud. Meie jaoks oli see väga positiivne kohtumine, saime teadlikuks Justiitsministeeriumi ootustest perelepitajate õiguslastele pädevustele ja perelepitusteenusele üldse. Õigusmooduli sisu osas said vastavad teemad kajastatud.

3.8 VII Koolituse lõpetamine - lõpu planeerimine, tähtsad asjad

16.02.2021-22.02.2021 Seitsmenda mooduli sisu kirjeldab perelepitusalase väljaõppe lõpetamiseks vajalikke tingimusi, portfoolio koostamise juhendit ja eksami ülesehitust ja sooritamist ning hindamiskriteeriume.

Vajadused ja arutelu teemad

Kõigil programmi loomise meeskonna liikmetel on mitmete koolituste lõpetamise ja sertifikaatide saamise kogemus. Lepituse Instituudil oli juba loodud koolitusprogrammide lõpetamise tingimused. Alustasime koosloomes sellega, mis kindlasti peaks lõpetamisel olema olema. Olime üksmeeles selles osas, et lõpetamine peab olema protsessi mõttes täiuslik ja samuti ei tohi see olla formaalne.

Otsustasime, et koolitusel osalemise protsent on kõrge, see tähenda, et lubatud puudumiste maht saab olla väike. Koolituspäevadel osalemise nõue on 95 protsenti ja puudumised tuleb kompenseerida. Tulevased perelepitajad peavad koostama portfoolio, sooritama superviseeritud praktika vähemalt viie perekonnaga koolituse ajal ja peale koolituse lõppu veel viie perekonnaga.

Portfoolio esimene osas kirjeldab osaleja enda kui lepitaja identiteeti ja kujunemislugu, millistest teadmistest lähtub, millised on tema olulised tõekspidamised laste huvide kaitsmisest perelepitusprotsessis, kuidas tegeleb eneseanalüüsiga, millised on perelepitaja töös olulisemad seadusandlikud aktid, kuhu asetab ennast professionaalses võrgustikus, milliseid teadmisi peab perelepitajana töötamisel olulisemateks. Portfoolio teine osa on ühe superviseeritud praktika juhtumi põhjalik analüüs.

Eksami sooritavad kõik koolitusel osalejad. Eksam toimub 4-5 osalejaga rühmades, kus mängitakse läbi reaalne perelepitusseanss kahe vanemaga, kelle rolle kutsutakse täitma osalejad väljastpoolt koolitusrühma. Lepitusseanss kestab 40-45 minutit, millele järgneb arutelu, kus osalevad kõik osalenud ja hindajad, arutelu kestus on 45 minutit.

Iga rühma juures on hindamas vähemalt üks koolitaja ja üks välishindaja. Peale igat rollimängu ja arutelu on paus, misjärel rollides olnud inimesed vahetavad rühma. Rollid jagatakse osalejatele mõned minutid enne eksami sooritamist.

Meeleolud

Selle mooduli tegemine oli meile kõigile meeldiv ja nauditav. Meil oli varasemalt olemas koolituse lõpetamise tingimuste loomise ja erinevate koolitamiste kogemus, olime nendel teemadel arutlenud ja kõik seisukohal, et see peab olema läbimõeldud protsess ja selline, et välja antud tunnistus tähendab midagi ja näitab teatud kvaliteeti.

O7: „Mulle meeldivad kõik moodulid, kuid oma lemmikuks pean viimast moodulit, kus kajastuvad pädevused ning eksami ülesehitus ja kord. See sätestab Eesti perelepitajate kvalifikatsioonile täiesti uue taseme. Programmi uuendusmeelsus ja julgus on tähtsad. Mina olen lõpptulemusega väga rahul.”

3.9 Viimistlemine - enesega rahulolu

23.02.2021-02.03.2021

Peale viimase mooduli tegemist vaatasime kõik tehtud moodulid veelkord läbi ning kogu koolitusmaterjali iseloomsutab minu kaasteelise märkus: „ *Esmapilgul loogiline ja terviklik. Väga hea.*”(O6). Tegime tehnilisi parandusi vajadusel, sisu osas suuri muutusi ette ei tulnud. Jäime tehtuga rahule. Kuigi meeskond tunnistab tervikuna, et protsess oli intensiivne, on rahulolu märgatav. Üks osaleja kirjutab: „*Tagantjärele vaadates on mul hea meel, et üle noatera realiseerus parim võimalik stsenaarium selles keerulises, kui mitte öelda mõneti absurdses olukorras. Programm tuli nii tugev, kui see antud tingimustes võimalik oli.*”(O3). Meeskonna liikmed on kuni lõpuni ausad ja tunnistavad, et igäühe panus oli võimetele vastav. Sellekohast märkust loen ühe osaleja refleksioonist: „ *Terviklikkus tulenebki sellest, et igäüks andis enda pädevuse piires. Meeskonna tunne ja tahe midagi ära teha oli see, mis aitas.*”(O2).

4. ARUTELU

Olen uurimistulemuste arutelu kirja pannud iseenda jaoks loogilises järjekorras. Esimesena arutlen koolitusmaterjalide komponentide üle, seejärel mõtestan osapoolte rollide üle koolitusprogrammi loomisel ja viimasena peatun uurimuses osalejate refleksioonidel.

Riikliku perelepitusalase koolituse loomise olulisemad komponendid koolitusmaterjalide loojate ja teiste protsessis osalenute arvates

Enamikes Euroopa riikides kasutatakse perelepitajate koolitamiseks treeningprogramme, kus on suur osa praktilisel- kogemuslikul õppel (Nylund jt, 2008; Parkinson, 2020; Uudeküll, 2020). Erinevates riikides on koolituste praktiseerimise osakaal varieeruv. Koolitusprogrammi loojate ja protsessis osalenute arvates kujunes praktika-teooria tasakaalust programmi loomisel väga tähtis komponent, millel peatuti iga teema käsitlemise juures eraldi. Ühiste arutluste tulemusel on koolitusprogrammi struktuuris iga teema käsitlemise juures välja toodud praktilised harjutused ja rollimängude rollid Eesti enda praktikast lähtuvalt.

Üheks olulisemaks komponendiks koolituse loomisel oli teoreetiliste käsitluste selekteerimine ja valimine, tervikuks sidumine ja seoste loomine ning praktiliste oskustega sidumine. Kõikide moodulite loomise juures olid arutelud, kuidas seda antavat teadmist integreerida praktikasse. Koos otsiti vastuseid erinevatele küsimustele: missuguseid harjutusi kasutada, kuidas see kirja panna ja läbi viia, kuidas osalejatele selgitada? Kuidas üles ehitada arutelusid, et see oleks võimalikult tõhus ja sisukas?

Teooria ja praktika seostamine oli kõikidele osalejatele väga tähtis ja kõik panustasid, et väljaõpe saaks võimalikult asjakohane ja sisutihe teoreetiliste käsitluste poolest ning tekiks seoseid läbi praktiliste tegevuste ja need oleksid võimalikult reaalsed.

Perelepitusalased tunnustatumad autorid (Trossen jt, 2008; Parkinson, 2020; Leyendecker ja Regen, 2018(a); Roberts, 2008) rõhutavad kõik perelepitusprotsessi loogikas lähtumist vaidlevate osapoolte taktikatele, olukorra täpset tajumist, sellega kohandumise võimet ja kindlat esinemist. Lähtusime koolitusprogrammi loomisel tuntud autorite poolt pakutud perelepitusprotsessi ülesehitustest ja lõime nende kogemusi ja teadmisi kasutades ning enda Eesti konteksti kogemusi kasutades uue, meile sobivaima perelepitusprotsessi loogika.

Väga tähtis oli võtta arvesse kõik maailmas olevad teadmised ja kaasaegsed praktikad, mida perelepitusest teatakse, kasutatakse. Materjali koondamine, lugemine ja pidev reflekteerimine

ning sobitamine Eesti konteksti oli väljakutseks kogu meeskonnale. Tulemusega jäävad kõik täna rahule, samas oleme otsustanud, et selline oluline valdkondlik koolitusprogramm ei saa olla suletud dokument vaid seda tuleb pidevalt täiendada uusi kogemusi ja teadmisi lisades.

Perelepitaja isiklik areng ja eneserefleksioon

Parkinson (2020), Leyendecker & Regen (2018a) rõhutavad läbivalt perelepitaja enda isiksuslike omaduste ja arengu olulisust perelepitatusprotsessi edukuse võtmetegurina. Erinevad autorid loendavad mitmeid perelepitajale ja sotsiaaltöötajale olulisi isikuomadusi, mille arendamisele teadlikult tähelepanu pöörata, et perelepitatusprotsess kujuneks tõhusaks. Samal seiskohal olid ka kõik perelepitajate aluskoolitusprogrammi loojad. Meeskonna arvates ei piisa perelepitaja isiksuslike omadustega tegelemine ainult ühe mooduli sees, seega on perelepitaja isiksusliku arengu teemaga tegelemine põimitud sisse kõikide moodulite jooksul erinevate ülesannete ja harjutustena ning pideva refleksioonina kuni eksami soorituseni välja.

Väga olulise komponendina kõikide teemade käsitlemisel tulid esile perelepitaja isikuomadused, isiksuslik areng ja refleksioonivõimekus ning pidev enesearenguga tegelemise vajadus. Seetõttu on isiksusliku arengu ja kasvuga seotud teemad läbivalt käsitletavad erinevate nurkade alt kogu koolituse jooksul. Viies moodul on ainuüksi eneseanalüüsi ja sellega seonduvatele teooriatele üles ehitatud.

Erinevate osapoolte rollid riikliku perelepitusalase koolitusprogrammi loomisel

Meeskonna sünergiat ja vastastikust toetust võib nimetada selles protsessis üheks olulisemaks komponendiks. Protsessi jooksul esilekerkinud väljakutsed lahenesid tänu meeskonnaliikmete teineteise mõistmisele ja toetusele ning vastutuse jagamisele ja suhtlemisoskusele. Seega võib öelda, et nii suurte ja vastutusrikaste protsesside kvaliteedi üheks komponendiks on kindlasti koosloome ja sünergias töötav meeskond, kuhu kuuluvad erinevate valdkondlike teadmiste ja kogemustega professionaalid. Samuti on tähtis, et kõigi arvamused oleksid kuuldavad ja saaksid arvesse võetud, mis mõnikord tähendab suuremat ajakulu, kuid tulemusena annab sügavama teadmise ja kvaliteetsema tulemuse. Otsust luua koolitusprogramm ühistööna peame parimaks valikuks eelkõige just koolitusprogrammi terviklikkust ja sisukust silmas pidades. Kõikide panuse, rolli, teadmiste väärtustamine ja üksteise toetamine olid selles protsessis tähtsad.

Põhiliselt jaotusid rollid lähtuvalt isiklikust vastutusest, igaüks panustas intensiivsemalt teemadesse, milles tundis, et tema teadmised ja kogemused on vajalikud. Tähtis oli samas kõikide kaasamõtlemine ja üksteise toetamine ning aus suhtlemine omavahel.

Poliitiliste protsesside mõju

Koolitusprogrammi loomine, kui üks osa perelepitusteenuse käivitamise protsessist sai mõjutatud samal ajal toimunud poliitilistest protsessidest riigis. Perelepitusteenuse käivitamise aluseks on riiklik seadusandlus, mille loomise vastutus oli koolitusprogrammi loomise alguses antud Siseministeriumile, kus oli välja töötatud juba perelepitusseaduse eelnõu, mis annaks loodavale teenusele aluse ja ühtlasi on oluline komponent arvesse võtta tulevaste perelepitajate väljaõppes. Seoses tekkinud valitsuskriisiga tekkis perelepitusteenuse arendamise osas ja väljaõppe loomisel samuti tagasilangus, mis mõjutas kõiki perelepitusteenuse ja koolitusprogrammi loomise protsesse. Vahepealne teadmatus põhjustas segaduse ja lisas pinget programmi sujuvale valmimisele. Uue valitsuse moodustamisega anti vastutus perelepitusseaduse loomise eest Sotsiaalministeriumile, kus alustati seadusloome protsessi algusest. 29.04.2020 saabus uus Perelepitusseaduse eelnõu kommenteerimiseks. See omakorda tähendab, et koolitusprogrammi loojatel on vajalik teha täiendusi programmi ja seaduse vastuvõtmisel see veelkord üle vaadata. Suhtlemine taolises kriitilises olukorras eeldab meeskonnaliikmete oskusi kriisiga toime tulla, väga head eneseregulatsiooni ning oskust ära tunda läbipõlemise märke ning tervenemisabinõud tarvitusele võtta. Minu läbipõlemine protsessi jooksul oli õpetlik kõigile meeskonnaliikmetele, lisaks minu toetamisele pöörasid osalejad tähelepanu ka enda seisundile. Läbipõlemine oli tingitud liigsuurest pingest ja töökoormusest, mis oli sel hetkel kogu meeskonna teema.

Koolitusmaterjali koostajate ja teenuse käivitamise meeskonna liikmete refleksioonid materjalide loomise protsessil

Koolitusprogrammi loomise, kui suure tähenduse ja väljakutsega vastutuse võtmise protsessis osalemine, selles enda ja toimuva analüüsimine on professionaalse arengu üheks oluliseks osaks. Meie kõigi arvates oleme jõudnud inimestena ja meeskonnana sügavamate äratundmisteni tänu sellele protsessile. Osalejate teadmised ja motivatsioon panustada valdkonna arengusse on suurenenud. Osalejad on läbi teinud raske ja tulemusliku protsessi, mis võimaldas meil kõigil õppida ja areneda (Karvinen-Niinikoski, 2012).

Protsessi jooksul saadud isiklik kasu on tähtis, sellel põhineb meeskonnaliikmete motivatsioon panustada protsessi. Isikliku kasu üheks osaks on enda tõekspidamiste, väärtuste realiseerimine läbi protsessi ja endale uute väljakutsete ja eesmärkide seadmine ning läbi nende arenemine.

Minu roll ja edasised tegevused

Kuigi kogesin mitmeid raskeid tundeid protsessi vältel, olen saanud lähedasemaks meeskonnaga ning tunnen, et oleme mõjutamas Eestis väga olulist sotsiaalteenust. Praegu oleme värvanud koos loodud perelepituse koolitusele osalejaid ning peagi algab esimene koolitus. Uurijana sain teada palju selle kohta, kuidas teoreetilised teadmised ja praktiline kogemus teineteist täiendavad ning miks on kohati oluline tõenduspõhisus ja kohati refleksiivsus.

Perelepituse teenuse arendusprotsess jätkub ning meeskond, kes on protsessis, jätkab endiselt refleksioonipäevikute täitmist ning kasutab superviisorite abi, et pingelises olukorras hakkama saada.

KOKKUVÕTE

Uurimustöö eesmärk oli saada ülevaade riikliku perelepitusalase koolituse loomise protsessist. Uurimuse ajal sai loodud mahukas perelepitajate koolitamiseks mõeldud koolitus-treeningprogramm, samuti tegelesid kõik koolitusprogrammi loomises osalenud inimesed eneserefleksioonipäeviku pidamisega, kokkuvõtted on analüüsitud koos koolitusmaterjali loomise aegsete kommentaaride ja aruteludega. Uuring on tehtud sotsiaaltöö praktikauuringuna, et näha praktika ja teooria omavahelist koosmõju ja teineteise tõendamist, jälgida panustajate rolle ning tähelepanekuid.

Valminud 160-tunnises mahus väljaõppeprogramm perelepitajatele koosneb 7-moodulist, igas moodulis käsitletakse perelepitajale tööks vajalikke teadmisi ja luuakse seoseid läbi praktiliste harjutuste ja rollimängude. Eesti perelepitajate koolitusprogramm on võrreldes teiste Euroopa riikidega mahu poolest suurim.

I Perelepituse olemus, suhtlemisteooriad, perelepituspotsessi ülesehitus,

II Konfliktoloogia, konfliktid perekonnas, lahkuminekut mõjutavad asjaolu

III Perelepituse teoreetilised alused, perelepitajatele olulised omadused, perelepituspotsessi kujundamine, võtmekomponendid

IV Õiguslikud küsimused perelepituses

V Lapsed ja laste huvid perelepituses

VI Emotsioonid ja eneserefleksioon perelepituses

VII Väljaõppe lõpetamiseks vajalikud tingimused, eksam

Olulisemad komponendid koolitusprogrammi juures on osalenud professionaalide hinnangul teoreetiliste teadmiste ja praktikasse rakendamise võimaluste tasakaal väljaõppes. Kogu koolituse loomise ajal tegeles meeskond aruteludega, kuidas luua erinevate teemade käsitlemisel võimalus kohe nende teadmiste praktikasse rakendamiseks. Lisaks erinevatele praktikatele ja teadmistele sai arvesse võetud Eesti enda konteksti ja vajadust, mida võimaldas programmi loojate meeskonna professionaalne mitmekesisus.

Tähtsaks pidasid osalejad uute maailmas levinud teoreetiliste teadmiste ja praktiliste kogemuste kasutamist ja integreerimist meile sobivasse konteksti.

Välja toomist vääriv on kindlasti ka meeskonnaliikmete isikliku kasvamise ja arengu komponent kogu protsessi jooksul. Kõik osapooled märkisid enese arengut ja pidevat õppimist läbi koolitusprogrammi tegemise.

Perelepitaja isiksuslik areng ja refleksioonioskused ja pidev eneseanalüüs oli koolituse loojate jaoks oluline komponent, millega läbivalt tegeleti.

Meeskonna koostöömimist ja omavahelist toetavat professionaalset suhet võib nimetada üheks võtmekomponendiks kriisidest kiiresti taastumisel ja seeläbi on sellel oluline roll protsessi tähtajalisele ja edukale lõpule.

Antud uurimus annab ülevaate perelepitajate riikliku teenuse loomise ühest osast, perelepitajate koolitusprogrammi loomisest. Seetõttu mõjutasid poliitilised protsessid riigis koolitusprogrammi loomist, tekitades meeskonnatöös teatud tagasilanguse ja ärevuse.

Lisaks annab uurimus panuse perelepitusalase teadlikkuse tõstmisele ja dokumenteerib koolituse valmimise protsessi, mida saab tulevikus arvesse võtta uute sotsiaalteenuste arendamisel ja spetsialistide koolituste korraldamisel.

Koolitusprogrammi tõhususe hindamiseks võiks tulevikus uurida selle praktilist kasutamist, osalejate ja koolitajate tagasisidet ning hiljem väljaõppe saanud perelepitajate hinnangut enda väljaõppele.

KASUTATUD KIRJANDUS

Beer, J. E., Packard C.C. (2019). The Mediators Handbook. New Society Publisher.

Concil of Europe Recommendation Family mediation and gender equality 2003
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17171&lang=en>
(viimane külastus 02.05.2021).

Espenberg, K., Soo, K. jt (2013) Vanema hooldusõiguse määramise uuring
file:///C:/Users/User/Downloads/vanema_hooldusoigus_loppraport_isbn.pdf (22.05.2021).

Family Mediation Council (MFC) Standards. (koduleht pole enam kättesaadav, kuid oli kättesaadav 2020 aasta lõpuni, paberkandjal töö autoril olemas)

<https://www.familymediationcouncil.org.uk/wp-content/uploads/2019/06/FMC-Manual-of-Professional-Standards-Regulatory-Framework-v1.3-Updated-June-2019.docx.pdf> (29.04.2021).

Gulbransen, W., Haavid, H., Tjersland, O. (2014). High-conflikt parents in mediation: An analysis of dialogues and sources to conflict. *Conflict Resolution Quarterly*. 2018;35:335–349. <https://doi.org/10.1002/crq.21214>.

Kara, H. (2017). Creative research methods in the social sciences: A practical guide. Bristol: Policy Press.

Karvinen-Niinikoski, S. (2012). Research orientation and expertise in social work: Challenges for social work education. Practice research in Nordic social work: Knowledge production in transition, Marthinsen, E. ja Julkunen, I. (Toim.) London: Whiting & Birch. lk 27–42.

Kolb, A.Y., Kolb D.A. (2013). Experience Based Learning Systems. veebimaterjal. <http://code.ucsd.edu/pcosman/WP-03-02.pdf>

Lagerspetz, M. (2017). Ühiskonna uurimise meetodid. TLÜ: Kirjastus.

Leyendecker, A. (2019). Perelepituse alused. Eesti keelse raamatu käsikiri. Avaldamata käsikiri.

Leyendecker, A., Regen, V (2018 a). Mediatsia. Nemetskaja škola koutsinga i mediatsi. Sankt-Peterburg.

- Leyendecker, A., Regen, V. (2018 b). *Deti v situatsii rasstavania*. Sankt-Peterburg.
- Lind-Liiberg, A. (2020). *Minu lahkumineku kogemus*. Sotsiaalkindlustusamet.
https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/minu_la_hkumineku_kogemus.pdf (02.05.2021).
- Lõhmus-Ein, K. (2018). *Vanema ja lapse suhtlusõigus ja selle reguleerimine*. Märka Last
<https://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2018/03/07/vanema-ja-lapse-suhtlusoigus-ja-selle-reguleerimine/> (22.05.2021).
- Lõhmus-Ein, K. (2019). *Riigi õigusabi: milleks, kellele ja kuidas*. Märka Last
<https://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2019/09/25/hooldusoigusest-ja-vanema-oigusest-otsustada-laps-ega-seotud-kusimusi/> (22.05.2021).
- Nylund, A., Ervasti, K., Arian, L. (2017). *Nordic Mediation Research*. Norway, Finland, Denmark.
- Parkinson, L. (2020). *Family Mediation*. LexisNexis. United Kingdom.
- Payne, M. (2021). *Modern social work theory*. London: Red Globe Press.
- Pruuki, H., Sinkkonen, J. (2017). *Laps ja lahusus*. Koolibri.
- Regen, V., Leyendecker, A. (2019). *Kreativität in der Kommunikation*. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät 138*, 129–158 der Wissenschaften zu Berlin.
- Roberts, M. (2008). *Mediation in Family Disputes*. Taylor & Frances e-books.
- Shaw, I. (2018). *Research and the social work practice*. Bristol: Policy Press.
- Strömpl, J. (2006). *Tegevusuuringu kasutamisest sotsiaaltöö uurimises*. *Sotsiaaltöö* 5: 46-49.
- Strömpl, J. (2008). *Tundlike teemade käsitlemise eetilise-metodoloogilised küsimused sotsiaaltöö-uurimuste kontekstis Eesti näitel*. Rämmer, A. (Toim.). *Vaateid teelahkelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme* (143–166). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Uudeküll, R. (2020). *Ekspertanalüüs perelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdluses*. Sotsiaalkindlustusamet.

https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/ekspertanaluu_perlepitusteenuse_korraldusest_kuue_euroopa_riigi_vordlusel.pdf (02.05.2021).

Stratemeyer, G. (2017). Measuring Success in Mediation: An Outline

<https://www.mediate.com/articles/stratemeyer-mediation-success.cfm> (02.05.2021).

Stahl, P.M. (2008). Lastekasvatus pärast lahutust. Vanemate konfliktid ja laste vajadused. Väike Vanker.

Trossen, A., Hofmann, R., Rothfischer, D.B. (2008). Mediatsioon. Sihtasutus Eesti Õiguskeskus

Trossen, A., Hofmann, R., Rothfischer, D.B (2013). Mediation die Grundlagen der Mediation in Theori und praxis.

<http://docplayer.org/5624103-Mediation-win-management-schriftenreihe-mediation-die-grundlagen-der-mediation-in-theorie-und-praxis.html>

Uggerhoj, L. (2012). Theorising practice research in social work. Practice research in Nordic social work: Knowledge production in transition, Marthinsen, E. ja Julkunen, I. (Toim.) London: Whiting & Birch. lk 67–94.

Kasutatud seadusandlikud aktid:

Kooseluseadus. (09.10.2014). Riigi Teataja I, kasutatud 20.05.21.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/116102014001>

Lastekaitseadus. (19.11.2014). Riigi Teataja I, kasutatud 14.05.21.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>

Lepituseadus. (18.11.2009). Riigi Teataja I, kasutatud 12.05.21.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/LepS>

Perekonnaseadus. (18.11.2009). Riigi Teataja I, kasutatud 20.05.21.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/127102020015>

Perelepitusseaduse eelnõu, autori kasutuses.

Sotsiaalhoolekandeseadus. (09.12.2015). Riigi Teataja I, kasutatud 12.05.21.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/122032021014>

LISAD

Lisa 1. Perelepitus Euroopas (Tabel 1)

Tabel 1. Perelepitus Euroopas (autori koostatud Nylund jt 2008, Parkinson 2020, Uudeküll 2020 põhjal).

Riik	Perelepitussüsteemi riiklikud alused	Perelepitajate riiklik standard ja järelvalve	Laste kaasamine perelepitusprotsessi	Perelepitajate koolitusmudeli põhimõtted
Norra	Kohtuväline, kohtueelne, kohtulik. Kohtuväline perelepitus kohustuslik alla 16-aastaste laste vanematele. Kohtueelne perelepitus on kohustuslik 1 tunni ulatuses enne hooldusõiguse vaidluse algatamist kohtus. Kohtulik perelepitus viiakse läbi kohtuniku poolt. Teenus on vanematele tasuta.	Puudub	Riiklik regulatsioon puudub. Otsuse teeb perelepitaja.	Ühtne koolitusprogramm ja süsteem puudub. Perelepitusteenuse osutajad korraldavad ise koolitusi. Koolitusele oodatakse sotsiaal-ja haridusvaldkonna haridusega inimesi.

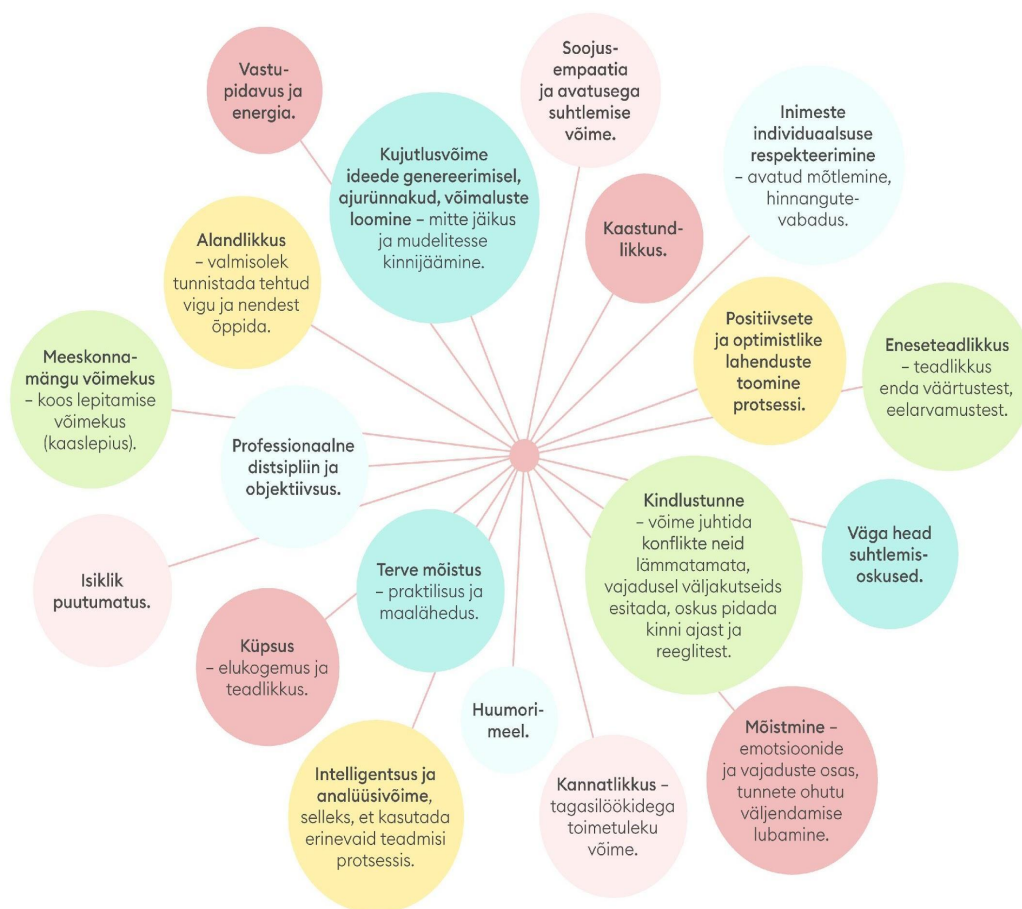
Leedu	<p>Lepitusseadus jõustus 2019. a, alates 2020. a on kohustuslik kohtueelne lepitus perekondlikes vaidlustes.</p> <p>Riiklik perelepitusteenuse korraldaja on riiklik õigusabi talitus, kus peetakse lepitajate registrit.</p> <p>Riik hüvitab 4 perelepituskohatumist.</p> <p>Sobivuse perelepituseks selgitab välja perelepitaja</p>	Sätetatud lepitusseadusega	Laste osalemine ei ole seadusega reguleeritud. Otsuse kaasamise kohta teeb perelepitaja.	<p>Koolitusprogramm on sätetatud Lepitusseadusega.</p> <p>Programm peab pakkuma teoreetilisi teadmisi, oskust neid rakendada praktikas ja teadmisi kutse-etikast.</p> <p>Koolitusel nõutakse vähemalt 30-40 protsedilises mahus treeningut.</p> <p>Koolitusprogrammi maht on 40 akadeemilist tundi.</p>
-------	---	----------------------------	--	---

Suur-bri tannia	<p>Riiklik süsteem üle 30 aasta. 2015. a loodi Perelepituse Nõukogu (Family Mediation Council), mis ühendab erinevad perelepituse organisatsioonid riigis. Koostöös riigiga loodi universaalsed standardid ja ühtne riiklik süsteem. Üks eelkohtumine ja kolm perelepituse seansi. Riiklikult rahastatud ja samuti vabaturu võimalus (riiklik kontroll puudub).</p>	Reguleeritud Perelepitajate Nõukogu kaudu	Reguleeritud Perelepitajate Nõukogu raamdokumendis, perelepitajalt on nõutud eraldi väljaõpe ja sertifikaat.	Koolituse sisu ja maht on määratud Perelepitajate Nõukogu käsiraamatus. Minimaalselt võib koolituse maht olla 60 ak kontakttundi, lisandub 8-päevane iseseisev töö. Praktilise õppe osakaal on vähemalt 30 ak tundi. Osalejaid kuni kuus inimest. Osalejad peavad omama kõrgharidust ja vähemalt kaheaastast kogemust konfliktidega töötamisel. Koolituse järgselt on kohustus täita refleksioonipäevikut . Läbivalt on nõutud supervisioon.
--------------------	---	---	---	--

Soome	<p>Kohtuväline perelepitus on sätestatud 1987. a abieluseadusega ja on kohaliku omavalituse tagada.</p> <p>Kohtueelne perelepitus -eelkohtumine kahe lepitajaga, 1-3 korda protsess ja järelkohtumine.</p> <p>Kohtulik perelepitus viiakse läbi kohtuniku poolt.</p>	<p>2009. aastani järelevalve, koolitussüsteem puudus.</p> <p>Projekt FASPER käigus Lepitajate Foorumi initsiatiivil koostöös teadlaste, praktikute ja vanematega loodi ühtne arusaam, teenuse mudel ja koolitusprogramm.</p>	<p>Juhised väljatöötamisel.</p> <p>Üldiselt lepitaja otsustada, mil määral lapsi perelepitusse kaasata.</p>	<p>FASPER käigus loodud programm, kasutusel alates 2013. a.</p> <p>Algkursus on 8-päevane, suur rõhk praktilisel õppel.</p>
-------	--	--	---	---

Saksa- maa	<p>Riiklik teenus puudub. Riigi poolt on reguleeritud lepitaja kvalifikatsioon ja koolitusprogrammi sisu. Kohtuväline perelepitus on tasuline teenus. 1992. a loodud Föderaalne Perelepituse Assotsiatsioon (Bundes-Arbeitsgemeinschaft für Familien-Mediation) koondab sertifitseeritud perelepitajad ja haldab nimekirja.</p>	<p>Föderaalne Perelepituse Assotsiatsioon reguleerib järelvalvet.</p>	<p>Föderaalne Perelepituse Assotsiatsioon peab laste kaasamist oluliseks. Kaasamise vajaduse üle otsustavad perelepitaja ja vanemad.</p>	<p>Koolitusprogrammi sisu ja maht on määratud Saksa Föderaalse justiits ja tarbijakaitse ministeeriumi määrusega. Määratud on täiendõppe kohustus ja supervisioonikohustus.</p>
---------------	---	---	--	---

Lisa 2. Perelepitajate olulised omadused (Joonis 3)

Joonis 3. Perelepitajale olulised omadused (autori koostatud Parkinson, 2020 järgi).

Lisa 3. Perelepitusalane aluskoolitusprogramm

Eesti perelepitusalase aluskoolituse loomise aluseks võtsime teiste Euroopa riikide kogemused ja Euroopa Perelepitajate koolituse ja teadusuuringute foorumi kujundatud seisukohad. Euroopa Perelepitajate koolituse ja teadusuuringute foorum on loodud 1990. aastal Prantsusmaal Belgiast, Prantsusmaalt, Saksamaalt, Itaaliast, Austriast, Suurbritanniast pärit perelepitajate poolt. Loodi perelepitajate koolitamise baastandardid. Need standardid määratlevad perelepitajate koolituse põhielemendid (teadmised ja oskused), koolitajate kvalifikatsiooni, kriteeriumid koolitusel osalejatele, koolituse pikkuse ja akrediteerimismõõdud (MFS Manual 2014; Parkinson 2020: 357-364).

Perelepitajate koolitamise põhiaspektid :

- Perelepitajate koolitus peab olema interdistsiplinaarne. Koolitajad ja koolitatavad võiksid olla perekonnaõiguse ja/või psühhosotsiaalsete erialade taustaga. Erinevate erialade ja taustaga koolitatavad õpivad üksteiselt sama palju kui koolitajatelt.
- Koolitusprogrammi peaksid looma ja koordineerima inimesed, kes on ise praktiseerivad perelepitajad. Koolitus peab sisaldama harjutusi ja rolli mängu. Kuni 10 % koolituse mahust moodustab teoreetiliste teadmiste andmine ja ühtlustamine, 40 % ulatuses toimuvad harjutused ja refleksioonid ning 50 % ulatuses kogu koolituse mahust on erinevate juhtumit põhised rollimängud.
- Koolitus ei tohiks koosneda akadeemiliste ekspertide loengute sarjast, kellel endal puudub praktiline perelepitamise kogemus. Oluline on selgelt eristada perelepitusalase teadlikkuse tõstmise koolituse ja perelepitajate väljaõppe ehk treeningu tegemisel. Perelepitusalase teadlikkuse tõstmise koolitus teeb sissejuhatuse perelepitusse, nii ei saa valmistada ette osalejaid perelepitaja rolli täitmiseks.

Koolitusprogrammi loomisel kasutasime 2017-2020 Lepituse Instituudi poolt korraldatud alljärgnevate ürituste tulemusel saadud teadmisi ja kogemusi:

2018.aastal koostöös AL-Institutega Saksamaalt läbi viidud perelepitusalane täiendkoolitus 24 tundi. Osalejateks oli 16 inimest erinevatelt elualadelt(kohtunikud, lastekaitse spetsialistid, perelepitajad), kes puutuvad kokku vanematevaheliste vaidluste vahendamise, osalejatelt kogutud tagasiside, mida kasutasin koolituse planeerimisel.

2019. aastal koostöös AL-Institutega Saksamaalt läbi viidud perelepitusalane koolitus 160 tunnises mahus. Osales 18-inimest, osalejatelt kogutud tagasiside, mida kasutasin perelepitusalase koolituse loomisel.

2019. aasta jooksul läbi viidud kuus perelepitusalast vestlusringi Eesti erinevates piirkondades, Tartus, Valgas, Pärnus, Võrus, Narvas ja Rakveres. Osalejaid oli kokkul 116 inimest erinevatelt elualadelt (politseinikud, kohtunikud, advokaadid, juristid, perelepitajad, pereterapeutid, psühholoogid, kohaliku omavalitsuse sotsiaal-ja lastekaitsetöötajad, sotsiaalkindlustusameti töötajad, prokurörid, uurijad, ohvriabi töötajad jt). Vestlusringidel kogutud infot kasutasin perelepitusalase koolituse planeerimisel.

06.11.2019. Tartus toimunud Perelepitajate kvoorum.Osales üle eesti ....praktiseerivat perelepitajat. Kvoorumis arutelu põhjal sai koostatud Eesti perelepituse arengulugu ja perelepitajate vajaduste kaardistamine on arvesse võetud perelepitusalase koolituse loomisel.

Eesti esimene riiklik perelepitajate koolitusprogramm sai loodud 04.11.2020-04.03.2021. Antud programm sisaldab maailmas tunnustatud perelepitusalaste teadmiste ja kogemustega teadlaste, uurijate ja praktikute poolt sõnastatud olulisimaid teadmisi, võimalusi, misabil lapsevanemaid toetada ja seista perelepitajana laste huvide ja vajaduste eest vanemate lahkuminekul korral. Programm on loodud Eestis praktiseerivate perelepitajate koostöona.

Koolitajatele esitatavad nõuded:

Ühe koolitusrühmaga töötab minimaalselt neli erinevat koolitajat, kellest:

- Vähemalt kahel on perelepitaja väljaõpe (160 tundi) ja tõendatav töökogemus.
- Vähemalt ühel on juriidiline haridus ja töökogemus
- Vähemalt kahel on ANSE standardile vastav väljaõpe superviisorina ja tõendatav töökogemus.
- Kõigil on nõustamistöökogemus ja samas valdkonnas koolitamise kogemus, mis on lepinguliselt tõendatav
- Rühmaga töötab korraga kaks koolitajat
- Kõigil on kõrgharidus ja kõrgtasemel eesti keele oskus

Koolitusel osalejatele esitatavad nõuded:

- Erialane kõrgharidus (soovitatavalt psühholoogia-, sotsiaaltöö-, lastekaitse-, õigus-, kasvatus-, eripedagoogika-, sotsiaalpedagoogika-, vaimse tervise valdkonnas).
- Nõustamisalased baastadmised
- Isiksuseomadused: empaatilisus, väga hea suhtlemisoskus, eneserefleksioonivõimekus, tolerantsus, analüüsioskus.
- Keeleoskus:

eesti keele oskus kõrgtasemel, soovitatavalt teise võõrkeele suuline oskus vähemalt kesktasemel.

vene keele oskus kõrgtasemel, eesti keele kirjalik oskus vähemalt kesktasemel.

Koolitusprogramm koosneb 7 moodulist, iga mooduli kestvus on 20 akadeemilist tundi.

Koolitusprogrammis kirjeldatakse õpetamise üldisi aluseid. Selgitatakse koolituse loomise üldisi lähtealuseid:

- Euroopa perelepitajate koolituse ja teadusfoorumi seisukohad ja väljatöötatud standardid (Hamburg 2000), kus on määratletud perelepitajate koolitamise alusstandardid ja põhielemendid (teadmised, oskused), koolitajate kvalifikatsioon, kriteeriumid koolitusel osalejatele, koolituse pikkus ja akrediteerimise nõuded.
- Saksamaal sertifitseeritud perelepitusalase koolituse läbiviija AL-Institute koolitusprogramm. Koostajad on vastava programmi alusel toimunud perelepitajate koolituse läbinud 2019. Aastal Tartus ja omavad seeläbi rahvusvaheliselt tunnustatud sertifikaati perelepitajatena.
- Lepituse Instituudi poolt loodud perelepitajate koolitamise õppekavast. Lepituse Instituut on registreeritud koolitusasutusena 2019 . aastast.
- Pikaajalisest praktilisest kogemustest perelepitajatena töötamisel ja lähtuvalt praktikast tekkinud vajadustest teadmiste, kogemuste ja väljaõppe kohta. Koostajad on praktiseerinud 5-17 aastat perelepitajatena.
- Eestis seni toimunud perelepitajate koolitustest.

Koolitusprogrammis on kirjeldatud õppetundide ülesehituse põhimõtteid ja rühmadünaamika aspekte.

I moodul

Eesmärgiks on omavahel tutvuda, saada ülevaade ja ühtlustada alusteadmised lepitusest üldiselt, arutleda selle üle, mida tähendab perelepitus ja kuidas see on Eestis siiani arenenud valdkonnana. Tõhusaks töötamiseks inimestega on oluline tundma õppida suhtlemisteooriate põhimudeleid, olla teadlikum levinumatest suhtlemistrikkidest. Esimene moodul annab ülevaate lepitusprotsessi ülesehitusest ja lepitamise orienteeruvatest etappidest, eelkõige perelepituse kontekstis. Esimesel moodulil saavad osalejad võimaluse kogeda ja ise harjutada perelepitusprotsessi läbiviimist ja selle üle reflekteerida (Näidisenä lisas üks rollimängu harjutus).

II moodul

Teises moodulis antakse ülevaade konfliktoloogist, täpsustatakse konflikti mõiste, konflikti faasid ja tutvustatakse erinevaid konfliktide lahendamise strateegiaid. Analüüsitakse teoreetilisi aspekte konfliktoloogist läbi isikliku tunnetuse ja tajude. Tegeletakse perekonnas ette tulevate konfliktide käsitlemisega. Arutelude ja praktiliste näidete varal illustreeritakse ja luuakse arusaamad lahkuminekut mõjutavatest asjaoludest, struktuuridest, uuritakse lahkumineku tasandeid.

III moodul

Selles moodulis käsitletakse erinevaid teoreetilisi aluseid, millel kaasaegne perelepitus, kui teaduslikest käsitlustest lähtuv praktika põhineb. Arutluse alla tulevad perelepitajale olulised omadused. Põhjalikult vaadatakse ja treenitakse perelepitusprotsessi kujundamist ja analüüsimist. Perelepitust mõjutavad asjaolud saavad tähenduse; kuidas kujundada ruumi, mida teada aja planeerimisest. Käsitletakse võimu ja vastutuse ja jõudude tasakaalu perelepituses, kuidas neid jälgida ja arvesse võtta. Moodulis tuuakse välja ka viis perelepituse võtmekomponenti, mida perelepitusprotsessi juhtides on oluline teada ja arvesse võtta. Räägitakse lahti kolm olulisemat teoreetilist lähenemisviisi perelepituses. Mooduli jooksul tutvustatakse genogrammi ja ökogrammi- kuidas neid teha, analüüsida, praktiliselt kasutada ja mil viisil see toetab perelepitusprotsessi

IV moodul

Õigusmoodul annab võimalikult täpse ja ühese teadmise, milliseid teemasid ja kuidas reguleerivad lepitaja teadmiste pagasis olulised õigusaktid. Perelepitajal on oluline teada, kuidas on erinevates õigusaktides reguleeritud vanema roll, kuidas on kaitstud lapse heaolu, milliseid printsiipe järgitakse lapsi puudutavate kohtumenetluste puhul.

Õigusmooduli raames pakutakse osalejatele ülevaadet lapsi ja lastega peresid toetavatest sotsiaalteenustest. Mooduli osaks on praktilised juhtumite analüüsid eesmärgiga pakkuda osalejatele võimalus mõtestada perelugusid õigusakte järgides ja tõsta pädevust perelepitajana tegutsemisel. Praktilise analüüsi juhtumitena käsitletakse teistes moodulites kasutatud harjutusi, osalejate praktikas ette tulnud kaasuseid, samuti koolitajate pakutud näidisjuhtumeid.

V moodul

Moodulis on eritähelepanu all laste huvid ja vajadused. Kuidas mõjutab lapsi vanemate lahkuminek? Mismoodi vanemate vahelised konfliktid mõjutavad laste toimetulekut? Kuidas reageerivad erinevas vanuses lapsed vanemate lahkumineku puhul? Kuidas toetada vanemaid perelepituse kaudu? Millised kokkulepped on laste huvides? Kas laste huvides on laste kaasamine perelepitusse? Need kõik on küsimused, mis perelepitajal peavad oma töös alati olema esikohal. Moodulis jooksul proovitakse koos maailmas tunnustatud teoreetikute ja praktikute abiga leida perelepitajatele vajalikke lähenemisvõimalusi ja vastuseid tekkivatele küsimustele, et perelepituses hoida laste huvid ja vajadused oleksid kaitstud ja fookuses hoitud.

VI moodul

Selle mooduli sisu loovad eelkõige teemad emotsioonidest; lühiülevaade emotsioonidest, emotsionaalsest intelligentsusest, kuidas on emotsioonid seotud perelepitusprotsessiga ja miks on oluline perelepitajatele enesereflekteerimine ja pidev analüüsimine. Eraldi on toodud välja ka emotsionaalse survega toimetuleku võimalused perelepitusprotsessis. See on viimane moodul enne koolituse lõpetamist, tehakse kokkuvõtte perelepituses kasutatavatest tehnikatest ja võimalustest. Moodul on ülesehitatud võimalikult praktiliselt, pakkudes osalejatele nii rollimänge kui mitmeid võimalusi eneseanalüüsimiseks, et oleks tugev platvorm portfolio koostamiseks ja tekiks harjumus eneseanalüüsiga pidevalt tegeleda.

VII moodul

Selles moodulis on kirjeldatud perelepitusalase väljaõppe lõpetamiseks vajalikud tingimused, kuidas koostada portfooliot ja mismoodi toimub eksam. Samuti on loetelu täiendvaks lugemiskes sobilikust kirjandusest.

Perelepitusalane koolitus on lõpetatud ja osalejatele väljastatakse sellekohane tunnistus, kui on täidetud alljärgnevad tingimused:

- Koolituspäevadel osalemine vähemalt 95 protsendi ulatuses.
- Portfoolio koostamine vastavalt juhendile ja esitamine peale superviseeritud praktika lõppu ja enne eksami sooritamist.
- Perelepitaja eksami positiivne sooritamine, mis tähendab, et kõik eksami hindajad ja kaaseksaminandid annavad osaleja sooritusele 10-palli skaalal kokkuvõtva hinnangu ja selle keskmine peab olema 5-palli või rohkem.
- Praktika sooritamine kokkulepitud mahus, selle dokumenteerimine ja ühe perelepitusprotsessi põhjalikuma analüüsi esitamine portfoolio osana.
- Koolituse ajal sooritatud superviseeritud praktika vähemalt viie perekonnaga ja peaaegu koolituse lõppu superviseeritud töö veel vähemalt viie perega. Kõik praktika tööd dokumenteeritakse analüüsivormil.
- Praktika juhendaja superviisori/perelepitaja positiivne hinnang vormil.
- Koolitaja positiivne hinnang portfooliote ja eksami sooritusele.

Eksami ülesehitus

Eksami sooritavad kõik koolitusel osalejad. Eksam toimub 4-5 osalejaga rühmades, kus tuleb läbi mängida reaalne perelepitusseanss kahe vanemaga, kelle rolle kutsutakse täitma osalejad väljastpoolt koolitusrühma. Iga läbimängitav perelepitusseanss kestab 40-45 minutit. Peale seansi reflekteeritakse toimunut, st kõik osalejad, ka rollis olnud saavad jagada omi tundeid, mõtteid ja tagasisidet eksami sooritajale. Refleksiooniks on aega 45 minutit. Iga rühma juures on hindamas vähemalt üks koolitaja ja üks välishindaja (Sotsiaalkindlustusametist, Sotsiaalministeeriumist, Justiitsministeeriumist). Koolitaja ja välishindaja teevad lähtuvalt toimuvast märkmeid ja hindavad sooritust kümne palli skaalal lähtuvalt perelepitajale oluliste omaduste märkamise juhendist. Peale igat rollimängu ja arutelu on paus 15 minutit, mis ajal rollides olnud inimesed vahetavad rühma. Rollid jagatakse osalejatele mõned minutid enne eksami sooritamist. Rollid on kujundatud moodulite jooksul läbi viidud rollimängusid arvesse võttes.

Vabariigi Valitsusel on kavas hakata pakkuma riiklikku perelepitusteenust alates 01.07.2022. Selleks, et oleks võimalik katta ära vajalik sihtgrupp, milleks on 3000 paari ehk 6000 lapsevanemat üle Eesti, vajatakse seni koolitatud perelepitajatele lisaks minimaalselt 40 uut perelepitajat. Alates 2020. aasta veebruarist juhib Sotsiaalkindlustusamet projekti „Riikliku perelepitussüsteemi loomine“, mille raames on perelepitajate baas-ja täiendkoolitamine oluliseks alategevuseks.

Perelepitusalase koolitusprogrammi loomises osalemine andis võimaluse uurida olulise valdkonna riikliku ulatusega sotsiaaltemalise erialase ettevalmistuse väljatöötamise aluseid ja kogu protsessi kulgu. Eestis pole varasemalt olnud perelepitusteenuse riikliku korraldust ja seetõttu on valdkonna arengu seisukohast oluline teadmine, kuidas toimus uue sotsiaalteenuse protsessi käigu ühe osana valdkonnas esimeste riiklikult tunnustatud spetsialistidele mõeldud koolitusprogrammi loomine.

Lisa 4. Refleksioonipäevikute kodeeritud materjal

Osaleja	01	02	03	04	05	06	07
Teema							
Enda ja teiste rolli tajumine koolituse protsessis (moodul)	Taustal olija, peegeldaja, ühe mooduli eest vastutaja (1, 3)	Kindel teema, tuli hästi välja (4,7)	Olemas olija, järjel püsida, toetada. Kõikide olemasolu (1, 5)	Ühe teema autor. Kõik tegelesid kõigega (3,6)	Koolituse kvaliteeti kontroll Toetaja.	Ühe teema autor, protsessi juhi toetamine, sisu panustamine (1, 5, 7)	Küsimuste küsija. Reflekteerija arutleja (1-7)
Koolituse loomise olulisemad komponendid (moodul)	Teooria ja praktika tasakaal. Praktilise kogemuse kaudu õppimine (1, 3,4,7) Lepitaja isiksus (1,6)	Minu kompetents ühel teemal, keskendumine sellele (1,4,7) Lepitaja isiklik areng (6,7)	Maailmas tunnustatud teooriate arvestamine (1,3,6) Teooria ja praktika seosed (1,3,6)	Olulise sõelumine, materjali adekvaatsus (2, 5) Isiklik areng, identiteet(6,7).	Teooria ja praktika tasakaal (1,3,5) Lepitaja isiksuslik areng (1,6,7)	Maailmas tunnustatud praktikad ja teadmised (1,5,3) Eneserefleksioon (1,6,7)	Kvaliteetne tervik (7) Teooria ja praktika tasakaal, seosed (1,3,4,6)

Meeskonnamoju (moodul)	Varasem meeskonnatöö kogemus, vastastikune toetus (1,5)	Meeskonnal sama eesmärk ja tahe ära teha, kooskõla (1,4,5)	Visiooniga, julgete meeskond (1,5)	Missioonitundega meeskond, koostegemise toetamise kogemus (1,5)	Võimalus kõigil panustada ja olla arvestatud (1,5,7)	Kõik oma pädevuse piires maksimumi Toetus (2,5,6)	Terviklik meeskond tagastulemuse (1,5,6,7)
Isiklik kasu protsessist (moodul)	Põnev protsess, arenguline, materjali lugemine (1,4,6)	Uued lähenemised, teadmised, uus vade (1,3,4)	Refleksioonide tõhusus, mõtlemine elust tervikuna, valdkonnast (1,3,6)	Teadmiste süstematiseerimine, uute seoste loomine (1,3,5,6)	Õppisipalju (1,3,6) areng	Lugesin uut ja vana, seostasin, süstematiseerisin (1,2,3,6)	Koosarenemine, uued lähenemised, teadmised (1,2,5,7)
Dilemmad seoses programmi loomisega	Piirav-bürokraatlik süsteem, varasemad valdkondlikud arengud ja teemad, poliitilised otsused (1,5,7)	Lühike aeg, mahukas töö, poliitilised valikud (1,5,6)	Valida halva ja veel halvema vahel (1,2) Seadusloom (5,7)	Kõike palju ja raske, toimetamise kiirus, teadmine et anname parima (1,5,7) õigusloome	Kvaliteet ja kiirus (1,5,7)	Teemade ülihea valdamine, kirjapanemise võimekus, seaduslikkus (1,4,5,7)	Valikute keerulisus, kuidas toime tulla kõigega (1,3,7)

